

VERENIGING VOOR

ERKRENTMEESTERLIJK

EHEER IN DE PKN

18e jaargang

nummer 3

Maart 2018

KERKBEHEER

*Een externe
vermogensbeheerder
geeft meer rust*

Leendert Klokkenburg

*Duurzaam bijdragen
aan een betere wereld*

*Als iemand nog het 'bankvak'
uitoefent ben ik het wel*

Teun Copier

Gespecialiseerd in **restauratie** en **onderhoud** van uw **kerkgebouw**

Kijk voor referenties en meer info op www.denhoed.nl

■ RESTAURATIE ■ ONDERHOUD ■ NIEUWBOUW

BETERE VOORWAARDEN VOOR UW LENING?

Bij Stichting Kerkelijk Geldbeheer kennen we de kerkelijke markt als geen ander! Veel kerkelijke gemeenten hebben dit al ervaren en hebben hun financiering tot volle tevredenheid bij SKG ondergebracht.

Bij SKG kunt u terecht voor:

- een nieuwe financiering
- oversluiten huidige financiering
- passend advies voor uw kerkelijke gemeente

Vraag een vrijblijvend gesprek aan (0182) 58 80 00 of kijk voor meer informatie skggouda.nl.

KERKBEHEER

INHOUD

Voorzitterskolom Continuïteit	5
Redactionele toelichting op artikelen vermogensbeheer	6
Duurzaam bijdragen aan een betere wereld	7
Interview met Teun Copier, directeur SKG	11
Opinie Moet Kerkbalans niet eens anders?	14
Maandelijkse cartoon	15
Kalender voor kerkrentmeesters	15
Vraag van de kerkrentmeester Appeltje voor de dorst	16
VKB 'jong' Wilbert van Vliet	17
VKB partner VDKL interieurarchitectuur	18
Agenda	20
Agenda Kerkbalans	20
In dienst van de Kerk OKR-voorzitter beleggingscommissie	21
Het kerkinterieur op de schop (8)	26
Aanvulling Het kerkinterieur op de schop (6)	29
Actueel	30
Recensie De protestantse pastorie in Noord-Nederland	33
Verenigingsnieuws	34
Afscheid Jacques la Croix in het LOB	35
Onderscheidingen VKB	36
Onderscheidingen van de Protestantse Kerk	37
Orgelbank	37

Zint eer ge begint

Vermogensbeheer. Een heikel onderwerp in deze tijden van lage rentestanden. Ons bereiken veel vragen van kerkrentmeesters naar alternatieve bronnen van rendement. "Moeten we toch maar gaan beleggen? Of zijn we daar al te laat mee? Welke regels gelden er eigenlijk? En welk deel van het vermogen kan worden belegd?" Sommige van deze vragen kunnen door de bureaumedewerkers in Dordrecht wel worden beantwoord. Een model beleggingsstatuut is te downloaden van de sites van VKB of Protestantse Kerk. En veel kerkrentmeesters weten wel dat voor belangrijke vermogenshandelingen toestemming van het RCBB nodig is.

In het recente verleden zijn ook wel artikelen over vermogensbeheer in Kerkbeheer verschenen, onder andere dat met de titel bovenaan deze pagina. Vermogensbeheer is vooral heel goed weten waar je mee bezig bent. In dit nummer van Kerkbeheer wordt het onderwerp vanuit verschillende invalshoeken uitgediept. Het aparte redactionele kader op pagina 6 vertelt er meer over.

Bert van Rijssen
Eindredacteur

Colofon

Dagelijks bestuur VKB

Mr. P.A. de Lange, Piershil, voorzitter
Drs. C. de Raadt, Bodegraven, vice-voorzitter
Mr. P. van den Boogaart, secretaris en 2e penningmeester
Drs. H. van der Wal, Heino, 2e secretaris
Drs. H. van der Burg, Westerbroek, penningmeester
Ir. B.P. de Wit RTD, Sprang-Capelle, lid
G. Koffeman, Oudewater, lid

Ereleden

D.G. Bijl en drs. G. van Soest

Redactie

J.M. Aarnoudse, hoofdredacteur, E. van Rijssen, eindredacteur, A. van Bergeijk, N.J.M. de Jong en M. van Ooijen

Redactieraad

P. van den Boogaart, voorzitter,
J.C. Riemersma, dr. M. van der Meulen
en M. Nieboer

Centraal Bureau

Nicolaas Maessingel 271D,
3311 KS Dordrecht
E-mail: info@kerkrentmeester.nl
Tel. 078 - 639 36 66
Website: www.kerkrentmeester.nl

Postadres administratie en redactie

Postbus 176, 3300 AD Dordrecht

Abonnementen

Abonnementsprijs per jaar voor leden van de VKB: 1 t/m 5 abonnementen

€ 30,- per abonnement; 6 t/m 10 abonnementen € 28,- per abonnement en 11 en meer abonnementen € 26,- per abonnement. Abonnementsprijs voor niet-leden € 33,- per abonnement. Deze prijzen zijn exclusief 6 pct. BTW. ISSN 1568-8712. Abonnementen lopen per kalenderjaar. Opzegging kan tot uiterlijk 4 weken vóór de aflooptdatum. Er verschijnen 10 nummers per jaar (juli/ augustus en november/december zijn gecombineerd nummers).

Oplage & druk

5.500 ex. © maart 2018 - Verloop drukkerij

Foto omslag

Leendert Klokkenburg

VKB - IN DIENST VAN DE KERK

De Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer in de Protestantse Kerk in Nederland (VKB) is op 1 januari 2005 opgericht. De Vereniging is de voortzetting van de Vereniging van Kerkvoogdijen in de Nederlandse Hervormde Kerk (VVK) en het Landelijk Verband van Commissies van Beheer in de Gereformeerde Kerken in Nederland (LVCB).

Leden van de VKB kunnen zijn: gemeenten, welke behoren tot de Protestantse Kerk in Nederland, te weten Protestantse Gemeenten, Hervormde Gemeenten, Gereformeerde Kerken en Evangelisch-Lutherse Gemeenten, of federaties van deze gemeenten.

Deze leden worden in de VKB uitsluitend vertegenwoordigd door het college van kerkrentmeesters. Het ledenbestand van de VKB omvat ruim 93 % van alle bij de Protestantse Kerk aangesloten plaatselijke gemeenten.

De Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer is een zelfstandige organisatie. Zij werkt wel ten dienste van de Kerk, maar neemt een onafhankelijke positie in ten opzichte van de Protestantse Kerk in Nederland.

Het doel van de VKB is drieërlei:

- belangenbehartiging voor de leden door deelname aan onderhandelingen over arbeidsvoorwaarden binnen de kerk (voor medewerkers en predikanten), door participatie in organen en organisaties die van belang zijn voor kerkbeheer en door een rol te spelen in de beïnvloeding van ontwikkelingen binnen de kerk, zodat overal waar beleid gemaakt wordt voor of in de kerk het kerkrentmeesterlijk perspectief meespeelt;

- optreden als service instituut door het aanbieden van diensten die aansluiten op de behoeften van de leden;

- optreden als kennisinstituut door middel van deskundigheidsbevordering en het verzamelen, ontsluiten en ter beschikking stellen van informatie die voor colleges van kerkrentmeesters van belang is.

Inrichten van Kerken
Bij restauratie, renovatie
en nieuwbouw

Nicolauskerk Wolphaartsdijk
www.pimvandijkdesigns.nl tel: 0575-528803

KERKORGELBOUWERS

J.L. VAN DEN HEUVEL

vdheuvel.orgelbouw@wxs.nl <http://vandenheuvel-orgelbouw.nl>

Amstelwijckweg 44, 3316 BB DORDRECHT Tel. 078 6 17 95 40

Continuïteit

In heel wat plaatselijke kerken of consistories vind je een predikantenbord of een fotogalerij van dominees die de gemeente hebben gediend. In heel veel kerken in ons land lijkt het net alsof het kerkzijn – althans wat de rol van voorgangers betreft – pas begon bij de overgang naar de Reformatie, terwijl het betreffende kerkgebouw echt wel een stuk ouder is. In oude Engelse kerkgebouwen gaat men gewoon uit van het begin. Daar ziet men meer continuïteit in de eigen Anglicaanse Kerk, dan een breuk, hoezeer het gedachtengoed van de reformatoren na de afstand tot Rome ook in Engeland in de kerk veld won. In sommige van onze gemeenten heeft men ook geprobeerd de lijst van pastoors van voor de Reformatie te reconstrueren om die op het bord te zetten. In kerkgebouwen die later gebouwd zijn (zoals bijvoorbeeld binnen gemeenten die vanuit de Afscheiding en de Doleantie zijn ontstaan) begint de reeks vaak pas vanaf de eerste predikant die in zo'n gemeente kwam. Nieuw is weer het fenomeen van gefuseerde gemeenten. Hoe doe je dat dan met de opsomming van geestelijken die in de voorlopers van de huidige gemeente hebben gediend? Kortom, wie de borden overziet, raakt onder de indruk van een komen en gaan van mensen. Sommigen bleven 30 jaar of langer, anderen overleden binnen een jaar of vertrokken weer snel. Achter elke naam schuilt een periode en een geschiedenis.

Ik sta erbij stil, omdat dit ook geldt voor de landelijke kerk, en we 9 maart afscheid namen van ds. Karin van den Broeke als preses van de landelijke synode van onze kerk. Eind vorig jaar trad de algemeen directeur van de landelijke dienstenorganisatie van onze kerk dhr. Haaije Feenstra na twaalf jaar terug. Nog niet zo lang geleden trad dr. René de Reuver als landelijk scriba aan. Ook begon er dit jaar een nieuwe voorzitter van het bestuur van de dienstenorganisatie, mw. mr. Greetje van der Waaij. Misschien ben ik er even gevoeliger voor dan gewoonlijk, omdat ik ook zelf verkeer in een aanstaande vertrekmodus. Na meer dan 12 jaar zal ik in het najaar van 2018 afscheid nemen als voorzitter van de VKB. Wat betekent het eigenlijk dat mensen komen en gaan?

Is het niet apart dat we in onze kerken borden met predikanten ophangen? Zijn zij dan zo bijzonder? Waarom memoreren we het vertrek van voorzitters, presides en

directeuren? Dat is omdat ze geacht worden (geestelijke) leiders te zijn. In die zin, kan een voorman of een vrouw wel degelijk verschil maken in een organisatie of een kerk. Tegelijk is het meer dan dat. Leiders die boven komen zijn vaak ook exponent van een periode. Niet voor niets koos in die periode die gemeente of kerkenraad toen die dominee. Niet voor niets werd toen die en die synodepreses.

Ondertussen gaat het in alle verandering om continuïteit, zeker in de kerk. Weten dat we in een groter geheel werkzaam zijn en onderdeel vormen van een bredere traditie. Dat wil niet zeggen dat we in de kerk maar net kunnen doen of we voor alle ontwikkelingen alle tijd van de wereld hebben, maar het zegt wel: mensen komen en mensen gaan, maar het Woord van de HEER zal in eeuwigheid bestaan. In dat perspectief mogen taken worden neergelegd, en taken worden opgepakt. Graag wens ik onze vertrokken en onze nieuwe synodepreses Gods zegen toe voor de tijd die komt.

Predikantenbord Genemuiden
(bron: Wikimedia)

Redactionele toelichting bij de artikelen over vermogensbeheer

Dit maartnummer van Kerkbeheer heeft als thema vermogensbeheer. Het oogmerk van Kerkbeheer is zoals altijd om kerkrentmeesters zo goed mogelijk over dit onderwerp te informeren. In het recente verleden is ook al gepubliceerd over aan vermogensbeheer gerelateerde onderwerpen, zoals in het januarinumnummer van 2017 (Peter Eenshuistra: Zint eer ge begint), het septembernummer (Luuk ten Hoven over beleggen in grond) en het november/decembernummer (Marten van der Meulen over investeren in kerkelijke vernieuwing).

In dit nummer wordt vermogensbeheer vanuit verschillende invalshoeken belicht. Het interview met Teun Copier, directeur van de Stichting Kerkelijk Geldbeheer gaat vooral over sparen en is feitelijk een pleidooi voor het voorzichtig omgaan met de gelden die vaak door eerdere generaties zijn bijeengebracht, "als je 100 had en je hebt nog maar 80 moet je dat wel aan je gemeente kunnen uitleggen."

Het interview met Leendert Klokkenburg, ouderling-kerkrentmeester en voorzitter van de

beleggingscommissie in de Protestantse Gemeente van 's Gravenhage gaat over het beleid inzake vermogensbeheer van een grote protestantse gemeente. Voortdurend vindt daar overleg plaats om een optimale balans tussen zekerheid en rendement te vinden.

De redactie van Kerkbeheer vond dat ook een grote vermogensbeheerder uit de 'markt' een podium mocht krijgen. Dat is ABN AMRO MeesPierson geworden, omdat deze bank een aparte divisie voor Instituten en Charitas heeft, met specialistenteams voor onder andere religieuze instellingen. In het recente verleden hebben ze met de VKB samengewerkt o.a. op het gebied van crowdfunding. De specialisten van de bank belichten in hun artikel verschillende aspecten van duurzaam beleggen.

En ook de 'vraag van de kerkrentmeester' heeft deze maand betrekking op vermogensbeheer, meer specifiek over hoeveel eigen vermogen een gemeente dient aan te houden.

Lakerveld
ingenieurs- & architectuurbureau

Periodiek Instandhoudingsplan - Restauratieplan - Renovatieplan - Herbestemming - Transformatie

Interieurplan - Bouwhistorisch onderzoek - Cultuurhistorisch onderzoek - Bouwkundige opname

Noordzijde 95' | 4225 PL Noordeloos | 0183-582600
info@lakerveld-noordeloos.nl | www.lakerveld-noordeloos.nl

Erepenning in standaard

Verdient er iemand in uw gemeente ook een onderscheiding?

Kijk op dan op onze website
www.kerkrentmeester.nl

Duurzaam bijdragen aan een betere wereld

Hoe kunnen kerken hun betekenis in de wereld nog meer kracht bijzetten?

Tekst Vincent Wijnbergen **Beeld** ABN AMRO MeesPierson

Veel kerken staan in hun dagelijks bestuur voor de nodige uitdagingen en dilemma's. Het sluitend maken van de exploitatierekening, het zorgdragen voor goede bestuurlijke opvolging, het beheer van het gebouw en verbinding zoeken met de nieuwe generatie: zo maar wat voorbeelden die de materiële continuïteit flink in de weg kunnen staan. Dat lijkt in schril contrast te staan met de eeuwigheidswaarde die de kerk als geloofsinstituut vertegenwoordigt. Door optimaal in te zetten op duurzaamheid geeft u die eeuwigheid extra betekenis. Dat lost weliswaar niet al uw 'aardse zaken' op, maar zorgt er wel voor dat u op meer fronten bijdraagt aan een betere wereld en het behoud van de aarde voor volgende generaties.

Aan het woord drie experts over nut en noodzaak van duurzaam beleggen

Rian Vens-Hagting

Directeur Relatiemanagement
ABN AMRO MeesPierson
Instituten & Charitas

Vincent Wijnbergen

Senior Relatiemanager
ABN AMRO MeesPierson
Instituten & Charitas

Jan Willem Hofland

Hoofd Investment Centre Nederland
ABN AMRO MeesPierson

ABN AMRO MeesPierson is de enige bank in Nederland met toegewijde adviseurs voor religieuze instellingen, vermogensfondsen, fondswervende instellingen en branche- en belangenorganisaties. Met meer dan 1.900 maatschappelijke organisaties als klant zijn wij marktleider met een groot netwerk.

Meer informatie over onze dienstverlening vindt u op:
abnamromeespierson.nl/instituten

Duurzaam rendement

Relatiemanager Vincent Wijnbergen spreekt dagelijks met vertegenwoordigers van religieuze instellingen: "Bij veel kerken is duurzaamheid een belangrijk thema. We zien ook dat de interpretatie ervan flink uiteenloopt. Is voor de ene kerk groene energie via zonnepanelen een flinke stap, voor de ander moet het in alle dimensies van het dagelijks bestuur zijn doorgevoerd. In al die gevallen denken wij graag met onze klanten mee. Er leven hier en daar ook wel wat misverstanden. Zo beschouwt een grote – weliswaar afnemende – groep mensen duurzaam beleggen nog altijd als een minder renderende optie. Maar dat ligt inmiddels toch echt anders. Als adviseur van vele religieuze instellingen in Nederland zien wij het als een belangrijke taak onze relaties op de hoogte te brengen van belangrijke ontwikkelingen en hen mee te nemen in nieuwe kansen en mogelijkheden. Op velerlei gebied overigens maar zeker ook op het gebied van duurzaam beleggen."

Het bewijs stapelt zich op

"De bewijsvoering voor duurzaam beleggen wordt steeds sterker", vult duurzaam beleggen expert Jan Willem Hofland aan. "Duurzaam beleggen is uitgegroeid tot een gelijkwaardige dienstverlening die niet minder presteert dan niet-duurzame alternatieven. Je hoeft er dus niets voor te laten. En ook het tarief en de risico-rendementsverhouding doen niet onder voor hun 'grote broer'. Voor mij geldt niet langer de vraag: 'Overweegt u om duurzaam te beleggen?' Ik zet het vaak bewust wat scherper neer door te vragen: 'Wat houdt u nog tegen om duurzaam te ►

ABN·AMRO MeesPierson

beleggen?' Binnen de bank is duurzaam beleggen inmiddels de norm. En dus zetten wij de komende jaren flink in op de verduurzaming van onze beleggingsdienstverlening. Het is onze ambitie ons duurzaam belegd vermogen te laten groeien naar 16 miljard euro in 2020. Dat is een verdubbeling van de huidige stand van duurzame beleggingen van onze klanten. Binnen de bank is duurzaamheid ingebed in alles wat wij doen. Ook zien wij het als een belangrijke taak onze relaties te overtuigen en uit te dagen op belangrijke duurzame thema's. Onze focus ligt voor de komende jaren op mensenrechten, klimaatverandering, circulaire economie en sociaal ondernemen."

"Ik zet het vaak bewust wat scherper neer door te vragen: 'Wat houdt u nog tegen om duurzaam te beleggen?'"

Van traditioneel naar impact

Jan Willem vervolgt zijn verhaal: "Duurzaam is overigens een breed begrip. Bij beleggen is het duurzame ambitieniveau van een organisatie het vertrekpunt. Kort gezegd onderscheiden we drie typen beleggers. Om te beginnen heb je de traditionele belegger. Deze persoon of organisatie gaat voor het hoogste financiële rendement. De duurzame belegger gaat een stap verder. Hij kijkt naast het financiële rendement ook naar duurzame prestaties. Dan kunt u denken aan beleggen in bedrijven die schoon drinkwater leveren in ontwikkelingslanden of op een slimme manier afgedankte spullen of grondstoffen recyclen. Voor de impact belegger is dit nog niet genoeg. Hij wil niet alleen resultaat zien maar hier ook zelf aan bijdragen. Micro-financieringen zijn hier een goed voorbeeld van. Klanten die bij ons een duurzaam vermogensbeheermandaat hebben, doen automatisch ook aan impact investing. 10 Procent van elke duurzame portefeuille investeren we namelijk met impact. Zo hebben wij samen met

Credit Suisse in 2017 een fonds opgezet voor studenten uit Afrika die willen studeren aan top universiteiten in Europa of de VS. Deze studenten kunnen vaak in eigen land niet aan een lening komen omdat er geen goed financieel systeem is of omdat de gevraagde rente veel te hoog is. De studenten ontvangen een lening uit het fonds waarover zij rente betalen. Na het behalen van de studie betalen zij de lening terug. Het idee hierachter is dat de studenten na terugkeer in eigen land met de opgedane kennis de lokale economie versterken. Het fonds is onderdeel van het Privium Sustainable Alternatives Fund waarin alle impact gerelateerde beleggingen zijn ondergebracht."

Hart voor uw maatschappelijke missie

Rian Vens-Hagting is Directeur Relatiemanagement bij ABN AMRO MeesPierson Instituten & Charitas.

"Bestuurders van een maatschappelijke organisatie vervullen een bijzondere taak in een bijzondere omgeving. Goed bestuur, transparantie en een optimaal beheer van het vermogen vragen voortdurend aandacht. Bij ons weet u zich gesteund door betrokken en professionele financieel adviseurs die het maatschappelijk speelveld kennen waarin uw kerk zich begeeft. Wij hebben een warm hart voor uw maatschappelijke missie en een scherp oog voor de financiële uitdagingen die op uw pad komen. In die combinatie schuilt onze toegevoegde waarde.

Duurzaamheid is voor ons een belangrijk vertrekpunt. En dat geldt zeker ook voor de relaties die wij aangaan. Door langdurig en intensief met onze klanten op te trekken kunnen wij vanuit het hart van uw organisatie met u meebewegen. Hierbij zijn we steeds gericht op een bestendige toekomst van uw organisatie."

Rian Vens-Hagting

Drie redenen voor duurzaam beleggen

Vincent ziet drie belangrijke argumenten om voor duurzaam beleggen te kiezen. "Ten eerste kunt u hiermee uw eigen operationele doelen realiseren. Denk aan het behoud of de groei van het vermogen. Daarnaast levert u met duurzame beleggingen een positieve bijdrage aan de samenleving. Dit kan op twee manieren: worst-in-class en best-in-class. Bij de eerste sluit u bepaalde bedrijven of bedrijfstakken uit. De algemene beleidslijn van de PKN over fossiele brandstoffen is hier een goed voorbeeld van. Maar het omgekeerde is ook mogelijk. Door bepaalde duurzame bedrijven of branches juist extra te ondersteunen stimuleert u waardevolle duurzame initiatieven. Het derde argument voor duurzaam beleggen is dat het u de mogelijkheid biedt dicht bij de doelen van uw eigen organisatie te blijven. Denk aan armoedebestrijding, ontwikkelings-samenwerking of educatie. Met uw keuze voor duurzaam beleggen en een portefeuille die dichtbij uw organisatie staat, zet u uw betekenis voor de samenleving kracht bij. Zo verhoogt u uw maatschappelijk rendement zonder dat u hoeft in te leveren op uw financiële resultaten."

"Met uw keuze voor duurzaam beleggen en een portefeuille die dichtbij uw organisatie staat, zet u uw betekenis voor de samenleving kracht bij."

Vincent Wijnbergen

Beleggingsadvies of vermogensbeheer

Als het om duurzaam beleggen gaat biedt de bank meerdere mogelijkheden. Jan Willem licht toe: "We bieden onze beleggende klanten meerdere vormen aan. Bij beleggingsadvies krijgt u de beschikking over een beleggingsadviseur die samen met u de portefeuille beheert volgens de afspraken die u hierover heeft gemaakt. Uw adviseur ►

Samen staan we sterk

Rian benadrukt het belang van krachten bundelen. "Naast onze financiële en maatschappelijke expertise is ook ons netwerk voor veel klanten een belangrijke reden voor een langdurige samenwerking. Door de uitwisseling van kennis, ervaringen en ideeën help en versterk je elkaar. Dat samenspel wordt eigenlijk alleen maar belangrijker. Je ziet dat ook bij kerken onderling. Als bank faciliteren we deze uitwisseling ook door regelmatig netwerkbijeenkomsten te organiseren over actuele thema's.

In juni dit jaar is er bijvoorbeeld een landelijke bijeenkomst voor onze relaties van religieuze instellingen. Onder de titel 'Aardse zaken' gaan we met elkaar in gesprek over de uitdagingen waar veel kerken momenteel voor staan. Tijdens de bijeenkomst zal het thema duurzaamheid in al zijn dimensies aan de orde komen."

draagt suggesties aan en neemt u mee in zijn of haar overwegingen, maar uiteindelijk neemt u zelf de beslissing om tot aankoop of verkoop over te gaan. Binnen vermogensbeheer onderscheiden we twee duurzame mandaten: één bestaat uit losse aandelen, de ander uit fondsen. In beide gevallen geeft u de bank toestemming om volgens de vastgelegde afspraken namens uw kerk de portefeuille te beheren. Voor veel instellingen geniet duurzaam vermogensbeheer de voorkeur, omdat ze onvoldoende kennis hebben van de relatief nieuwe wereld van duurzaam beleggen. Daar komt nog bij dat deze wereld nog altijd flink in ontwikkeling is. Bij grotere religieuze instellingen komt het daarentegen best vaak voor dat er beleggingsexperts in huis zijn die de markt op de voet volgen. Voor hen is duurzaam beleggingsadvies de betere optie."

Meer betekenis

Vincent tot slot: "Ik vind het persoonlijk zeer belangrijk en waardevol om religieuze instellingen in materieel opzicht te begeleiden naar een nieuwe toekomst. Het zijn roerige en onzekere tijden. We moeten met elkaar op zoek naar een nieuw financieel evenwicht waarin kosten en baten voldoende in balans zijn. Het uitoefenen van goed rentmeesterschap door het college van kerkrentmeesters geeft de rust en ruimte die nodig is voor de diakenen en voorgangers. Duurzaam beleggen is een manier om tegelijkertijd financieel rendement én maatschappelijk rendement te genereren. En om die reden een serieuze oriëntatie waard."

Op de hoogte blijven?

Kijk op dan op onze website
www.kerkrentmeester.nl.

Hier vindt u de meest actuele informatie op het gebied van kerkrentmeesterlijk beheer.

VELLEMA TORENUURWERKEN

Vellema Torenuurwerken is al meer dan zestig jaar gespecialiseerd in reparatie, restauratie en periodiek onderhoud van (monumentale) torenuurwerken en klokken. Vellema combineert kennis en respect voor historische- en monumentale waarde met de vele mogelijkheden van toepassing van eigentijdse (automatiserings)technieken.

Kijk op onze website voor meer informatie of bel ons voor een vrijblijvende afspraak: **0518 43 22 99**.

VELLEMA
TORENUURWERKEN

UNETO-VNI

VELLEMA TORENUURWERKEN - GRIENEDYK 48 - HALLUM - WWW.VELLEMA.NL

TOINE DAELMANS

**LUIDKLOKKEN
&
TORENUURWERKEN**

Stipdonk 16, 5715 PC Lierop
☎ Toine Daelmans: 0492 54 55 77
☎ Ralf van Veghel: 06 460 656 21
info@daelmans.com - www.daelmans.com

“Als iemand nog het ‘bankvak’ uitoefent ben ik het wel”

Tekst Bert van Rijssen **Beeld** Teun Copier

Teun Copier (57) startte zijn loopbaan bij een vestiging van de Rabobank. In de avonduren deed hij een opleiding bij de HEAO en volgde hij diverse bancaire opleidingen. Bij de Rabo vervulde hij zo'n beetje alle functies die bij de plaatselijke banken beschikbaar zijn, tot en met die van (interim) directeur. In 2000 maakte hij de overstap naar de Stichting Kerkelijk Geldbeheer (SKG).

Ooit stapte ik zelf over van de commercie naar een kerkelijke organisatie en ik ben benieuwd naar zijn motieven om bij SKG te gaan werken.

“Ik zag een advertentie in het Reformatorisch Dagblad. Ik ben zelf kerke-

lijk betrokken, was al eens scriba en wijkouderling geweest (en momenteel kerkrentmeester). De zittende directeur van SKG zou nog even aanblijven en het was de bedoeling dat ik hem zou opvolgen. Er was di-

rect een klik. Ik had met mijn vorige werkgever afgesproken dat ik terug zou kunnen komen als het mij niet beviel, maar ik heb geen moment erover gedacht van die regeling gebruik te maken. ▶

Ik hou van het bankvak. En als vestigingsdirecteur van een bank stuur je wel de mensen aan die dat vak uitoefenen, maar zelf weet je bij wijze van spreken na vijf jaar niet meer hoe je 'rente' moet spellen. Bij SKG doen we alles zelf: rentebeleid, beleggingsbeleid, productbeleid, publiciteit.... Als iemand nog het 'bankvak' uitoefent ben ik het wel."

Hoe veilig is ons geld bij SKG?

"Wij hebben een heel conservatief beleggingsbeleid. Ongeveer een kwart van de portefeuille is uitgeleend aan kerken en kerkelijke organisaties. Dat zijn betrouwbare partijen, we hebben nog nooit één bedrag hoeven af te boeken. SKG verzorgt voor Protestants Diaconaal Krediet Nederland (PDKN) alle werkzaamheden. Zelfs op de leningen die verstrekt zijn door PDKN is nog nooit afgeboekt. PDKN is een fonds waarin diaconieën geld kunnen uitlenen tegen een lagere rente dan in de markt. Deze projecten zijn vaak wat riskanter/kwetsbaarder dan gebruikelijk, maar hier dus ook nog geen afboekingen. Diaconieën die geld inbrengen accepteren ook een lagere rente omdat het om diaconale doelen gaat, maar tegenwoordig is het geboden rendement van 1,25% bijna vergelijkbaar met lange-termijn opbrengsten van reguliere spaarrekeningen).

Ongeveer de helft van de portefeuille zit in bankdeposito's. Wij hebben ongeveer twee jaar geleden ons staatspapier daarvoor ingeruild omdat dat geen enkel rendement meer opleverde. De deposito's zijn volwaardig, niet achtergesteld, van één van de grote Nederlandse systeembanken en hebben gewoon de status van spaargeld, er is geen enkele relatie met het eigen vermogen van de bank. We doen op dit moment niets in fondsen en obligaties omdat deze producten op dit moment niet in ons beleggingsbeleid passen.

En dan is er nog een kwart dat in variabele spaarvormen is ondergebracht. Wij hanteren nog het ouderwetse principe van 'vast voor vast, variabel voor variabel', bijvoorbeeld direct opvraagbaar spaargeld wordt direct opvraagbaar uitgezet, niet één op één maar wel gemiddeld."

"Wat ik iedereen van harte kan aanraden is om te kijken of het geld niet in de eigen gemeente kan worden aangewend"

Hoe gaan de zaken?

"Geld verdienen is momenteel moeilijk. We leven in een lastige rentemarkt. Tegenwoordig komen de rentebaten vooral uit geldleningen aan kerken, en onze financieringsportefeuille groeit nog steeds. De reguliere banken willen geen geld meer aan kerken lenen. Dat heeft te maken met regelgeving inzake risicobeheersing, met hun te beperkte kennis over het risico bij kerken en de te verwachten geldstromen. Gemeenten komen daardoor vaker bij SKG terecht. De specifieke kennis van SKG van denominaties en individuele gemeenten is dan belangrijk. Bij bankieren gaat het met name over het inschatten van risico's."

Ik leg Teun een casus voor. Een kerkrentmeester beheert een miljoen euro. Een deel wil hij vrij beschikbaar houden om mogelijke inkomstendaling of kostenstijging in de nabije toekomst te kunnen opvangen, een deel kan voor langere tijd worden weggezet. Wat moet hij doen?

Het blijft even stil. "Daar is geen eenduidig antwoord op te geven. Waar komt dat miljoen vandaan? Meestal

is het geld dat door vorige generaties met dubbeltjes en kwartjes bij elkaar is gebracht. Mag je daarmee risico's nemen? En er zijn grote verschillen tussen gemeenten. Als je een lange historie met, en veel kennis in huis hebt van beleggen moet je dat gewoon doen. Veel gemeenten hebben al eeuwen grondbezit, kopen en verkopen wat, gewoon blijven doen. Als je geen historie en geen kennis hebt, kun je beter niet beginnen met beleggen.

Veel kerkrentmeesters gedragen zich als particuliere beleggers: ze stappen te laat in en te vroeg uit. Dat heeft sommige gemeenten rond 2008 veel geld gekost. Overigens is toen ook spaargeld (bij de verkeerde banken gestald) verloren gegaan.

Bij SKG kunnen kerkrentmeesters sparen met de zogenaamde rentevervalkalender. Door de hoofdsom van een spaarcontract in verschillende deelcontracten en looptijden vast te zetten, kunnen de renteschommelingen beperkt blijven en kan periodiek gekozen worden wat er met het vrijvallende deel wordt gedaan. Ik noem een voorbeeld van een gemeente die een groot bedrag langjarig had vastgezet en met het rendement van 6 % het traktement dan de predikant betaalde. Toen dit bedrag vrijviel kon de gemeente het opnieuw plaatsen voor 3 % maar de predikant zou een halvering van zijn inkomen misschien niet waarderen.... Met de rentevervalkalender worden dit soort fluctuaties verminderd. Gemeenten die er vanaf het begin voor kozen, hebben nu nog een gemiddeld rendement van 2,66 % en doen het dus goed in vergelijking met de marktrente die zelfs voor langere termijnen vaak niet meer boven de 1 % uitkomt. En als de rente weer gaat stijgen kunnen de vrijvallende bedragen weer voor een hogere rente worden weggezet."

Als de rente weer gaat stijgen?

"Ik heb geen glazen bol. De Europese Centrale Bank (ECB) heeft de rente de nek omgedraaid maar volgens mij kun je dat niet te lang doen. Als de overheid besluit geen rendement meer toe te laten op vermogen gaan marktpartijen risico's nemen; de markt wil nu eenmaal rendement. En er ontstaat dan een ongezonde en onnatuurlijke vraag naar riskantere beleggingsvormen, die daardoor inmiddels in mijn ogen allemaal te hoog geprijsd zijn: aandelen, obligaties, grond, gebouwen, goud....

"Als je wil beleggen, doe dat dan in ieder geval met een lange termijn perspectief en in zaken die een vast of in ieder geval variabel rendement opleveren los van de waarde ervan"

Verder is er het gegeven dat er inmiddels meer dan 1500 miljard euro aan obligaties door de ECB is opgekocht. Niemand weet echter hoeveel van dat geld in de reële economie terecht is gekomen, maar ongeveer één derde lijkt een goede schatting.

Nog zo'n 1000 miljard euro 'zweeft' ergens en dat zal uiteindelijk ergens een weg zoeken, waarbij stijgende inflatie een voor de hand liggend scenario zal zijn. En dan gaat ook de rente stijgen.

SKG

SKG is geen bank in de wettelijke zin van het woord, heeft daarom geen bankvergunning nodig, kan dus geen geld creëren, en alleen kerkelijke organisaties (geen particulieren dus) zijn klant. Gemeenten kunnen wel sparen, lenen en betalen maar niet beleggen via SKG.

Het betalingsverkeer heeft SKG uitbesteed aan Van Lanschot Bankiers. Het balanstotaal van SKG bedraagt ruim 425 miljoen euro.

Hoe dan ook, dit is een lastige tijd om een advies te geven aan kerkrentmeesters wat ze met liggende gelden moeten doen. Als je wil beleggen, doe dat dan in ieder geval met een lange termijn perspectief en in zaken die een vast of in ieder geval variabel rendement opleveren los van de waarde ervan (pacht, dividend). Wat ik iedereen van harte kan aanraden is om te kijken of het geld niet in de eigen gemeente kan worden aangewend. Bijvoorbeeld investeren in je eigen onroerend goed om kosten te besparen. Duurzame energie: zonne-

panelen, warmtepompen... Of in preventief onderhoud, als je dat als sluitpost beschouwt gaat het op den duur ook niet goed, dan krijg je opeens onverwachte kosten. En waarom niet investeren in pastoraat?

Wat ik in ieder geval zeker weet is dat als je, vanwege dalende inkomsten, de predikant minder gaat laten werken, je de gemeente verder afbreekt. Maar wat gebeurt er als je besluit om, tegen de stroom van dalende ledentallen in, van een 0,7 FTE predikantsplaats weer een fulltime aanstelling te maken?"

Moet Kerkbalans niet eens anders?

Tekst Jos Aarnoudse

Nog tijdens de lopende Actie Kerkbalans van dit jaar stond er in een nieuwsbrief vanuit de landelijke kerk een uitnodiging voor workshops om kennis te maken met 'Kerkbalans De Nieuwe Aanpak'. Vanuit de dienstenorganisatie in Utrecht (en wel door de dienst Communicatie & Fondswerving) is er een aanbod om met gemeenten die dat wensen te kijken naar het gehele scala van geldwervende activiteiten door het jaar heen. Het doel is om die gemeenten professioneel te begeleiden bij het verbeteren van de resultaten. Een nobel streven en waarschijnlijk een impuls voor de geldwerving. Alleen is het gebruik van de naam 'Kerkbalans' minder gelukkig gekozen, want verwarring wekkend. Is 'Kerkbalans' immers niet de gezamenlijke actie in de laatste week van januari en de eerste week van februari, samen met de Rooms-Katholieke Kerk en Oud-Katholieke Kerk, om alle ingeschrevenen te vragen wat hun vaste vrijwillige bijdrage aan de kerk voor het aankomende jaar zal zijn? Hoezo 'Kerkbalans De Nieuwe Aanpak'?

Toch is het best de vraag of het altijd zo moet blijven zoals het was. Sinds kort ben ik in mijn eigen gemeente ouderling-kerkrentmeester, en omdat ik dichtbij de kerk woon, werd mij gevraagd of 'de lopers' bij mij hun opgehaalde formulieren konden afgeven. Dat leverde nog wel hier en daar een gesprekje op. Zoals: het is eigenlijk geen leuke tijd om langs de deuren te gaan op de klassieke manier van de persoonlijke benadering: januari is koud en donker. En: volgens mij kun je beter aan het begin van de kerstvakantie de mensen benaderen met de vraag of ze nog wat willen geven voor het aflopende jaar en wat ze van plan zijn te geven voor het nieuwe jaar. In december zijn de mensen in een betere stemming daarvoor. Of:

waarom zouden we niet ook een deel van de mensen die dat zouden willen digitaal kunnen benaderen, of per telefoon? Waarop een ander dan weer zei: o nee, dat is hier in de breedte van de kerkelijke gemeente 'vloeken in de kerk'. Brr, telemarketing onder je eigen gemeenteleden, afstappen van de persoonlijke huis-aan-huis-benadering? Waarom doen we niet meer op meerdere momenten in het jaar, en dan gecombineerd met concrete doelen vanuit de plannen van de gemeente, werd er ook gevraagd. Tja, dat is eigenlijk nog nooit aan de orde gesteld. Het gaat zoals het gaat, en alle wijken redden het nog wel zo'n beetje.

Ondertussen is dat lang niet overal het geval in het land. En dan vraag ik mij af: hoe zou een nieuwe aanpak van geldwerving er uit moeten zien? Het uitbesteden aan professionals, of meer inzetten op intensivering van pastorale, missionaire contacten en communicatie, een grotere rol van de dominee's bij bewustwording dat de kerk in Nederland het moet hebben van giften en donaties alleen? Het moet kunnen om vanuit een grotere betrokkenheid in een kleiner wordende kerk de gemiddelde bijdrage per lid te verdubbelen. Om juist ook in de toekomst in ons land vitale protestantse, hervormde, gereformeerde en evangelisch-lutherse kerkplekken financieel te kunnen blijven runnen of om meer armslag te hebben voor nieuwe initiatieven. Wat vindt u: wordt het niet eens tijd om over een nieuwe aanpak van geldwerving na te denken in onze kerk?

Geef voor je kerk

Stelling van de maand

Heeft u een mening, wilt u erop reageren? Laat het ons weten via: info@kerkrentmeester.nl

In het volgende nummer van Kerkbeheer schrijven we nog weer iets over dit onderwerp naar aanleiding van de reacties en poneren we een nieuwe vraagstelling van de maand.

De stelling:

We moeten ons niet neerleggen bij de afkalving van financiële middelen om via onze kerk Gods Koninkrijk te dienen. Geldwerving binnen onze kerk moet fors op de schop.

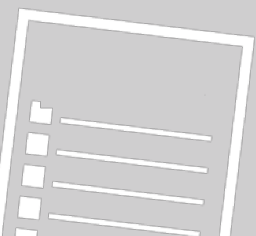
Kalender voor kerkrentmeesters

April:

- Tussenrapportage in kerkblad over verloop actie Kerkbalans 2018 (hoeveel toezeggingen t.o.v. vorig jaar, hoe verlopen de betalingen t.o.v. toezeggingen januari. Moeten er, wanneer de toezeggingen soms onder het verwacht niveau blijven, op beleidsniveau (kerkenraad) bijstellingen plaatsvinden?
- Voorlopige jaarrekening die door het college van kerkrentmeesters is opgesteld, bespreken in de kerkenraad.
- Betaling Maandnota.
- Besluiten tot huuraanpassing per 1 juli 2018 indien kerkelijke gebouwen aan derden worden verhuurd

Mei:

- Inning bijdrage Solidariteitskas onder lidmaten (eventueel uitgebreid tot de doopleden).
- Betaling Maandnota.
- Publicatie in het kerkblad van de jaarrekening
- Publicatie over stand van zaken actie Kerkbalans 2018

Appeltje voor de dorst

Tekst Jos Aarnoudse

Onlangs kwam de volgende vraag binnen. Een plaatselijke gemeente wil haar gebouw aanpassen. De vraag werd gesteld: wat moeten we via acties bij elkaar brengen en wat kunnen we eventueel benutten vanuit het vermogen? De onderliggende vraag: wat is nu voor een plaatselijke gemeente een aan te raden continuïteitsreserve. Of anders gezegd: wat moet je tenminste aanhouden aan vermogen als ondergrens, als 'appeltje voor de dorst' voor mogelijk financieel mindere tijden?

Daar zitten verschillende kanten aan. Laat ik beginnen met de huidige richtlijn voor wat betreft 'insolvabiliteit'. Wanneer komt bij de huidige richtlijn in beeld dat er overgegaan kan worden tot verplichte werktijdvermindering van een predikant (zo die aan de gemeente is verbonden) om kosten te reduceren? Volgens de huidige richtlijn is er "sprake van insolvabiliteit als een gemeente minstens drie jaar lang kerkrentmeesterlijke exploitatiekortingen heeft en de marktwaarde van de kerkrentmeesterlijke activa, uitgezonderd de marktwaarde van de voor het gemeentelieven noodzakelijke kerkelijke gebouwen, over twee jaar minder zal zijn dan de middelen die nodig zijn om de kerkrentmeesterlijke lasten van één kalenderjaar te dekken." Dat klinkt tamelijk helder, zo lijkt het. Om uit insolvabiliteit weg te blijven, dient u tenminste één jaar 'omzet' achter de hand te houden, en als u die grens nadert (over twee jaar) dient u er voor te zorgen dat u tenminste elk

jaar quite gaat spelen met uitgaven en inkomsten.

Maar is dat nu het bevredigende antwoord op de vraag: wat is een goede minimale continuïteitsreserve? En waar is die in vervat? Het is duidelijk dat kerkgebouw en kerkelijk centrum niet meegeteld kunnen worden. Zij zijn voor het gemeentelieven 'noodzakelijk'. Maar geldt dat ook voor een pastorie in eigen bezit? Maar hoe snel zijn dergelijke activa om te zetten in liquide middelen, als de pastorie bewoond wordt, of bij ongunstige marktomstandigheden. Iets anders is echter hoe de 'kerkrentmeesterlijke exploitatie' eruit ziet. Lopende kosten, personeel en predikantskosten: dat is wel duidelijk. Maar hoe zit het met het groot onderhoud van de gebouwen? Wordt daarvoor elk jaar (voldoende) gereserveerd, is dat totaal opgenomen in de jaarlijkse exploitatie van de gemeente, of lopen daar ook andere trajecten, zoals bijvoorbeeld een steunstichting, of bestemming van

legaten, of leeft het idee, dat als het zover is, het bekostigd zal worden uit extra acties in de gemeente?

Als de exploitatie van de gemeente op gebied van de gebouwen tamelijk minimaal is ingericht (geen aparte voldoende bestemmingsreserve voor (groot) onderhoud, en tamelijk kleine onderhoudsreserveringen in de jaarlijkse exploitatie) is men bij een minimale algemene continuïteitsreserve van één jaar exploitatie behoorlijk kwetsbaar. Het is dus nogal van de eigen plaatselijke situatie afhankelijk hoe u er tegen aan kunt kijken. Over het algemeen zou je kunnen zeggen, dat als onderhoud van gebouwen goed is geregeld (zowel wat de staat van het onderhoud betreft als wat betreft reservering ervoor) ongeveer anderhalf keer de kerkrentmeesterlijke jaarexploitatie zeker een veilige ondergrens is voor het aan te houden basisvermogen als continuïteitsreserve, waarbij één keer de kerkrentmeesterlijke jaarexploitatie het absolute minimum is.

Wilbert van Vliet Hervormde gemeente te Woerden

WIE:

Al ruim zeven jaar is Wilbert van Vliet (42 jaar) ouderling-kerkrentmeester van de Hervormde gemeente te Woerden. Hij woont met zijn vrouw en vier kinderen in het nabijgelegen dorp Kamerik. "De Hervormde Gemeente is een fijne gemeente die goed bij ons past. Ook voor de kinderen is er veel aandacht."

Wilbert studeerde fiscale economie en is werkzaam als belastingadviseur voor bedrijven en organisaties van goede doelen. Tevens adviseert hij het bestuur van de VKB op fiscaal gebied.

*Het is waardevol dat we
in goede harmonie, met veel
expertise en ervaring,
opkomen voor de belangen
van de gemeente*

GEMEENTE:

De Hervormde Gemeente bestaat uit drie wijken, waarvan er twee open-confessioneel van aard zijn en één is er verbonden met de Gereformeerde Bond. De gemeente heeft verschillende kerk(elijke) gebouwen, waaronder ook 'Het Bakken'. Het Bakken is een pioniersplek van de PKN en een initiatief van de gezamenlijke Protestantse Kerken in Woerden. Deze pioniersplek organiseert laagdrempelige, informele samenkomsten in een nieuwe wijk. Hiervoor is ook een pastoraal werker aangenomen. Het college van kerkrentmeesters van de Hervormde Gemeente Woerden bestaat uit twaalf personen. Wilbert is ouderling-kerkrentmeester van de wijk centrum-oost en is tweede penningmeester.

WAAROM:

"Ik ga het gewoon doen. Dat dacht ik toen ik werd gevraagd om kerkrentmeester te worden. Op deze manier kan ik mijn expertise inzetten voor Gods Koninkrijk. Het is interessant om mee te kijken met het reilen en zeilen van de kerk. En als ouderling-kerkrentmeester heb je het voordeel dat je ook de verbinding met de kerkenraad hebt."

UITDAGING:

"Een aantal jaar geleden zagen we de financiële tekorten oplopen. De uitdaging lag in het ombuigen naar een sluitende meerjarenbegroting. Dit hebben we gedaan door verschillende zaken aan te pakken, waaronder het gebruik en de verhuur van de gebouwen, snijden in de

kosten en het houden van extra collecten. Met als resultaat een sluitende meerjarenbegroting, zodat het werk binnen de gemeente doorgang kan vinden!

In de toekomst ligt de uitdaging bij de eventuele vorming van de Protestantse gemeente Woerden. De Hervormde Gemeente Woerden en de Gereformeerde Kerk Woerden en Zegveld onderzoeken de mogelijkheden om samen te gaan. Hoe gaat dit verder, hoe creëren we draagvlak binnen de gemeente en hoe gaan we dit regelen?"

WAARDEVOL:

Het college van kerkrentmeesters is een vrij grote groep. Ieder heeft zijn eigen expertise. Taken worden verdeeld op basis van expertise en dus niet op basis van de wijken. De meeste kerkrentmeesters zijn al meerdere jaren actief en hebben veel ervaring opgebouwd. Het is waardevol dat we in goede harmonie, met veel expertise en ervaring, opkomen voor de belangen van de gemeente.

TIP:

Zorg voor een goede 'verbinding' met de kerkenraad. Bedenk bij het maken van keuzes waar je het voor doet.

► Voor een frisse blik op uw kerkinterieur

Tekst Ineke Kouwenberg Beeld MLBfoto

Hoe zorg je dat iedereen zich thuis voelt in een nieuw kerkgebouw? Hoe vernieuw je met respect voor traditie? Interieurarchitect Daphne van der Knijff-Looman (VDKL) begrijpt de vragen die spelen rond (ver)bouw van kerken en weet als geen ander de verschillende wensen en eisen te vertalen in een origineel en doordacht ontwerp. In de realisatie denkt zij continu mee en ze weet alle betrokkenen positief mee te nemen in het proces. Met als eindresultaat: een kerk waar alle doelgroepen zich welkom en thuis voelen.

Thuis voelen

Het kerkgebouw ligt de gemeenteleden vaak na aan het hart, dat merkt Daphne elke keer weer. Of het nieuwe interieur nu te maken heeft met het samengaan van twee gemeenten of dat de kerk gewoon toe is aan een nieuwe, eigentijdse inrichting, Daphne ervaart aan het begin van het proces vaak enige weerstand bij een deel van de gemeente. "Mensen moet zich thuis voelen in hun kerkgebouw, dat vind ik belangrijk," zegt ze.

Daarom is goed en oprecht luisteren een belangrijk onderdeel van haar werkwijze. Zodat de hele gemeente zich gehoord weet. Dan kan het zomaar gebeuren dat iemand die aan het begin van de gemeenteavond moppert dat 'ze toch alles al besloten hebben', na de presentatie enthousiast is over het nieuwe ontwerp en zelfs uitkijkt naar de realisatie.

Vernieuwen met respect voor traditie

Ieder kerkgebouw is uniek en heeft bijzondere kwaliteiten. Soms moet je daar wel even naar zoeken. Dan zitten de parels verborgen onder een dikke laag van, goedbedoelde, praktische uitbreidingen, boekenkastjes, geschonken 'kunstnijverheid' en achtergelaten paraplu's. Een goede opruimbeurt doet vaak al wonderen voor het interieur.

Daarnaast haalt Daphne haar inspiratie altijd uit iets dat al in het gebouw aanwezig is. Dat kan een kleurrijk glas-in-loodraam zijn, een bijzondere wandschildering of het lijnenspel van de architectuur.

De unieke kenmerken van een gebouw versterken met een eigentijds ontwerp van het nieuwe interieur, dat is de uitdaging voor deze interieurarchitect. Bij buurt- en kerkhuis Bethel liet Daphne zich inspireren door een bijzonder tegelpaneel. Bij de nieuwgebouwde Fontein-kerk besloot ze om veel materialen uit de oude kerken te hergebruiken. Dus hangen de jaren '60-kroonluchters uit de voormalige Salvatorkerk nu in de splinternieuwe Fontein-kerk. Ze kregen een andere kleur en nemen

een prominente plek in het nieuwe gebouw in. Een gemeentelid vroeg zich hardop af waar die gave kroonluchters vandaan kwamen, waarop een ander wist te melden hij er 30 jaar lang elke zondag onder had gezeten. In de oude setting waren ze hem nooit opgevallen.

Een andere keer bleek een opvallende lila vloer een uitdaging. De vloer moest echt behouden blijven, omdat deze was betaald uit een legaat en pas was gelegd. Daphne besloot de rest van het kleurenpallet hierop af te stemmen waardoor de vloer ineens eens stuk minder uit de toon viel.

Vragen rondom verbouwen

Er komt veel kijken bij de herinrichting van het kerkinterieur. Naast alle praktische zaken, is er vaak ook de emotionele kant. Het afscheid en verlies van het vertrouwde. De gemiddelde kerkrentmeester maakt zo'n verbouwproces maar eens in zijn leven mee. De meeste kerken kiezen ervoor een aparte (ver)bouwcommissie te vormen. De leden hebben in hun maatschappelijke loopbaan vaak een link met bouwen, maar in de praktijk is het verbouwen van de eigen kerk toch een vak apart.

Verantwoorde investering

In elke kerk zit wel iemand met een goede smaak. Waarom zou je dan een interieurarchitect inhuren? Dat is een goede vraag!

In een blog op haar website vergelijkt Daphne kerkbouw met het bouwen van een zandkasteel. Iedereen is wel eens op een mooie zomerdag met emmer en schep in de weer geweest, met wisselend resultaat. Maar, hoe mooi je bouwsel ook was, als je het Scheveningse zandsculpturenfestival bezoekt, zie je het verschil tussen een eigen bouwwerk en dat van een professional.

Een professioneel zandkasteel vraagt aan materiaal een investering van een paar tientjes, bij kerkbouw

gaat het al gauw om tienduizenden euro's. Soms zelfs honderdduizenden.

Het is dan ook vaak een goede beslissing om een professional te betrekken bij de (ver)bouw van een kerk. De kosten zijn, ten opzichte van de totale kosten van de verbouwing, vaak een bescheiden investering. Het verschil in eindresultaat is overduidelijk. Het is vaak niet alleen mooier, maar ook slimmer en duurzamer.

Professionele samenwerking

Om zo'n optimaal resultaat te waarborgen werkt VDKL interieurarchitectuur waar nodig samen met andere professionals. Dat kan een lichtontwerper zijn, een adviseur gespecialiseerd in het verantwoord verwarmen van kerken of een akoestisch specialist bij vragen rondom akoestiek en spraakverstaanbaarheid.

Bij de realisatie overlegt ze ook altijd met de opdrachtgever of er toeleveranciers zijn waar de gemeente een band mee heeft, zodat die kunnen worden ingeschakeld. Dat kan, omdat VDKL interieurarchitectuur geheel onafhankelijk is. Hierin is Daphne heel helder: de opdrachtgever betaalt de advieskosten en krijgt daarvoor een onafhankelijk en eerlijk advies. Stelt ze een bepaalde stoel voor, dan weet je zeker dat ze niet doet omdat dat haar iets op zou leveren, maar omdat deze stoel het beste past bij de wensen en eisen van jou als opdrachtgever.

Wie het kleine niet eert...

Je zou kunnen denken dat een interieurarchitect alleen verschil kan maken bij grote kerkverbouwingen. Maar nee, een recent project besloeg slechts 9m2(!). Het ging om een stilteruimte in een verzorgingstehuis. Na de verbouwing was er geen ruimte meer voor een kapel, maar er was wel behoefte aan een plek van bezinning en rust. Daphne ontwierp een 'gedachtenismeubel': een half rond meubel in twee delen met diverse vakken. Dit multifunctionele meubel kan in de stilteruimte gebruikt worden als plek om herinneringen neer te zetten. Op een ander moment kan je het meubel omdraaien. Als je de andere kant voor zet en het magnetische kruis bevestigt, is het ook te gebruiken als lezer of kansel.

Het ontworpen meubel is mobiel. Je kunt het inzetten bij vieringen in de ontmoetingsruimte, maar ook meenemen naar bewoners van gesloten afdelingen, zodat de geestelijk verzorger ook daar met bewoners kan vieren.

Ontmoeten

Is uw ontmoetingsruimte toe aan een opknappbeurt? Oogt het kerkinterieur gedateerd? Wilt u als gemeente een nieuwe start maken? Kortom: spelen er kleine of grote vragen rondom de inrichting van uw kerkgebouw? Dan wil ik u graag ontmoeten. Soms biedt een avond meedenken met de bouwcommissie al voldoende aanknopingspunten om er als gemeente mee verder te gaan. In andere gevallen biedt een workshop uitkomst. Het kan natuurlijk ook zijn dat een uitgebreidere samenwerking beter bij uw (ver)bouwplannen past.

Ik kom graag met u in contact, mail naar daphne@vdkl.nl of bel 015-2155839. Meer informatie vindt u op www.vdkl.nl

VDKL interieurarchitectuur ontwerpt en realiseert eigentijdse kerkinterieurs met respect voor traditie en ruimte voor iedereen.

Workshop 'Vol vertrouwen de kerk verbouwen'

VDKL interieurarchitectuur ontwikkelde de workshop 'Vol vertrouwen de kerk verbouwen'. De workshop is bedoeld voor gemeenten die heel concrete of nog wat vage verbouwplannen hebben. De workshop geeft handvatten voor kerkrentmeesters en bouwcommissieleden voor praktische zaken op het gebied van budget, planning, vergunningen etc. Ook is er aandacht voor 'het waarom' van de verbouwing, de aanleiding, het doel en hoe je de gemeente op een positieve manier bij het proces betreft.

Het resultaat van de workshop is dat deelnemers goed inzicht hebben in alle aspecten en fasen van kerk(ver)bouw, zodat ze het hele proces straks soepel weten te begeleiden. Met als eindresultaat: een kerk waar elk gemeentelid zich thuis voelt.

VKB leden krijgen 10% introductiekorting op de workshopprijs. Deze korting geldt tot 1 juli 2018.

► **Kerkenbeurs Noord 2018**
23 & 24 maart 2018

Kerkenbeurs voor kerkelijk beheerders en bestuurders. Voor deze (grotendeels) vrijwilligers, is het een goede gelegenheid om leveranciers te ontmoeten en te vergelijken. Locatie: Fries Congrescentrum in Drachten

► **Kerkenbeurs Zuid 2018**
6 & 7 april 2018

Zie bovenstaande informatie. Locatie: Grote Kerk in Breda

► **Algemene Ledenvergadering van de VKB**
14 april 2018

Zie pagina 34 voor meer informatie. Locatie: De Aker in Putten

► **Actie Kerkbalans**

Bij het verschijnen van dit nummer zijn de resultaten van de Actie Kerkbalans 2018 vermoedelijk (bijna) bekend. Afhankelijk van uw timing kunt u in het kerkblad een tussenrapportage of een eindrapportage van de resultaten van de actie publiceren. Op de website www.kerkbalans.nl treft u onder [downloads/modelteksten voor parochie- of kerkblad](#) voorbeeldteksten voor beide rapportages aan.

En, hoewel de Actie Kerkbalans 2018 dan goeddeels is afgerond, is dit juist een goed moment om op het onderwerp plaatselijke geldwerving in algemene zin te reflecteren. Om te beginnen over de Actie Kerkbalans 2019, bijvoorbeeld, hoe eerder je begint met de voorbereiding des te zorgvuldiger en succesvoller kan de actie worden uitgevoerd. Dus: ga op zoek naar (communicatie-)mensen binnen of buiten de gemeente die u willen ondersteunen en wellicht op projectbasis zitting willen nemen in een projectgroep geldwerving. Denk na over de "pareltjes" van uw gemeente: waarom is het belangrijk dat de gemeente er is, en waarom de leden daaraan, ook financieel, zouden moeten bijdragen. Welk thema zou u –binnen de landelijke thematiek– aan de actie willen koppelen, welke specifieke geefdoelen zijn denkbaar voor 2019? Biedt het beleidsplan van de gemeente daarvoor aanknopingspunten? Breng het in bespreking in de kerkenraad en prikkel uw medekerkenraadsleden om met ideeën te komen voor 2019. Het jaar is zó voorbij!

Vademecum Kerkelijke Begraafplaatsen

Het Vademecum Kerkelijke begraafplaatsen is hét handboek voor kerkelijke gemeenten die in het bezit zijn van een begraafplaats. Het boek geeft een zo volledig mogelijk beeld van alles wat met begraven en begraafplaatsen in kerkelijke gemeenten te maken heeft.

De uitgave is samengesteld door de Commissie Beheer Kerkelijke begraafplaatsen van de VKB, waarbij tekstbijdragen geleverd zijn door de heren R.M. Belder, ing. D.A.J. Bruil, drs. J. la Croix, mr. A. Rigters, C. Spek en drs. W. van Vliet.

De kosten voor het Vademecum zijn € 29,15 (VKB-ledenprijs € 26,24)

Handleiding voor kerkrentmeesters

Leverbaar is de 20e en herziene druk van de Handleiding voor kerkrentmeesters. Het boekje is een naslagwerk en verwijzingsgids voor iedereen die in dienst van de kerk bezig is met de facilitaire ondersteuning van het gemeentewerk. De kosten voor de handleiding zijn € 14,58 (VKB-ledenprijs € 13,25) exclusief verzendkosten.

Het voorlichtingsboekje en de handleiding zijn verkrijgbaar via de webshop: www.kerkrentmeester.nl. Of per e-mail via info@kerkrentmeester.nl.

Ouderling-kerkrentmeester, voorzitter beleggingscommissie

Tekst Bert van Rijssen **Beeld** Leendert Klokkenburg

Leendert Klokkenburg (33) is sinds 3 jaar ouderling-kerkrentmeester in de wijkgemeente van de Bethlehemkerk in Den Haag, en maakt sinds twee jaar deel uit van het centrale College van Kerkrentmeesters van de Protestantse Gemeente 's Gravenhage. Hij is daar dossierhouder financiën en daarmee verantwoordelijk voor beleggingsbeleid en geldwerving en voorzitter van de beleggingscommissie. Hij is kerkelijk opgevoed, en van jongs af al actief in de kerk, onder andere in kringwerk. Hij heeft economie en geschiedenis gestudeerd en is momenteel werkzaam als beleidsmedewerker pensioenbeleid bij het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Ook in de pensioenwereld speelt het maken van rendement en nemen van verantwoord risico een grote rol.

Wat houden uw werkzaamheden voor de kerk in?

"In de eerste plaats ben ik ouderling-kerkrentmeester in mijn wijkgemeente, samen met de collega-kerkrentmeesters, verantwoordelijk voor geldwerving, begroting, ons kerkgebouw, vrijwilligersbegeleiding, en alle kerkrentmeesterlijke werkzaamheden die verder voorbij komen. Daarnaast stuur ik vanuit het centrale College van Kerkrentmeesters de beleggingscommissie aan. De rol en opdracht van de commissie is het controleren en begeleiden van, én het doen van aanbevelingen aan de vermogensbeheerder, én gevraagd en ongevraagd adviseren van het college inzake het vermogensbeheer.

Onze protestantse gemeente heeft zo'n tien jaar geleden het vermogensbeheer uitbesteed aan een grote landelijke vermogensbeheerder. Wij hebben daarvoor een beleggingsmandaat opgesteld, met kaders waaraan de vermogensbeheerder zich dient te houden. Zij leggen ieder kwartaal in een schriftelijke rapportage verantwoording af over het gevoerde beleid en de behaalde resultaten. Drie keer per jaar is er een overleg met de vermogensbeheer-

der waarin we de resultaten en het gevoerde beleid bespreken. Tevens wordt overlegd of er wijzigingen nodig zijn in het afgesproken beleid."

Wat vindt U leuk aan het werken voor de kerk?

"Ik vind het heel belangrijk dat we met elkaar kerk kunnen zijn, als gemeente elke zondag bij elkaar kunnen komen, elkaar ontmoeten. Als kerkrentmeester mag je het kerkzijn faciliteren, ondersteunen. Het is mooi als je daar een praktische bijdrage aan mag leveren."

Waar bent u trots op, wordt u blij van?

We zijn tevreden met de opbrengst van Kerkbalans van onze wijk. De opbrengst in 2017 was hoger dan begroot. Ik ben lid van een wijkgemeente van bijzondere aard, gelieerd aan de Gereformeerde Bond. Het is een stabiele, zelfs groeiende wijkgemeente met veel betrokken, belijdende, actieve mensen die hun (financiële) verantwoordelijkheid nemen als je hen erop wijst. Daar zijn we dankbaar voor. Helaas valt de opbrengst op stadsniveau tegen, ondanks de geldwervingscommissie die vorig jaar veel energie heeft gestoken in het beter inrichten van het Kerkbalansproces. Dat blijft een zorgpunt.

sie die vorig jaar veel energie heeft gestoken in het beter inrichten van het Kerkbalansproces. Dat blijft een zorgpunt.

Welke belangrijke dingen spelen er in Den Haag?

"Enkele jaren geleden is er een grote herstructurering doorgevoerd, waarbij zeven kerken gesloten zijn. Dat is een pijnlijk proces voor de leden in de betrokken wijken, maar als er te weinig leden zijn en de tekorten oplopen kun je niet anders. De gebouwen proberen we aan andere kerkgenootschappen te verkopen, maar dat lukt niet altijd. Vervolgens kijken we of het gebouw aan een ontwikkelaar kunnen verkopen, waarbij in sommige gevallen sloop en nieuwbouw aan de orde is. Daarbij zijn we afhankelijk van de gemeenteraad die moet instemmen met een bestemmingswijziging. Omwonenden zitten daar niet altijd op te wachten. Al met al een ingewikkeld en gevoelig proces."

De belangrijkste uitdaging waarover momenteel uitvoerig wordt gesproken binnen het college zijn de oplopende tekorten. Die worden ieder

jaar groter hoewel we ons uiterste best doen de inkomsten te vergroten. Maar het aantal leden neemt ieder jaar af en blijft afnemen, en veel uitgaven zijn vaste uitgaven. De tekorten worden nu nog niet of beperkt gedekt uit onttrekkingen aan vermogen, omdat we incidentele inkomsten uit legaten en de verkoop van kerkgebouwen en pastorieën daarvoor kunnen inzetten. Dat zijn echter geen blijvende oplossingen, want ook dat stopt een keer.

Investeren jullie ook in kerkelijke vernieuwing?

“Als kerkrentmeesters zijn we terughoudend in het aangaan van nieuwe financiële verplichtingen voor een langere periode. Onze begroting voor 2018 laat namelijk een tekort van bijna negen ton zien (zo’n 28%). Vorig jaar heeft de Algemene Kerkenraad er wel voor gekozen om geld vrij te maken voor ondersteuning van pioniersplekken binnen de stad. Dat vonden we als College een lastige afweging, kunnen we wel nieuwe verplichtingen aangaan? Toch is het noodzakelijk om nieuwe initiatieven te onderzoeken en te ondersteunen, bijvoorbeeld andere vormen van kerkzijn.”

Ik citeer uit het interview met Teun Copier elders in dit blad: “als je, vanwege dalende inkomsten, de predikant minder gaat laten werken, breek je de gemeente verder af. Maar wat gebeurt er als je besluit om, tegen de stroom van dalende ledentalen in, van een 0,7 FTE predikantsplaats weer een fulltime aanstelling te maken?”

“Inderdaad heeft de herstructurering van 5 jaar geleden niet het gewenste effect gehad, de inkomsten namen navenant af. We hebben er als College bewust voor gekozen om op korte termijn niet te werken aan een volgende herstructurering, hoewel de situatie daar financieel gezien eigenlijk wel om vraagt. Op dit moment zijn we bewust aan het interen op ons vermogen. Maar met zo’n tekort de uitgaven verder verhogen

door extra pastoraal werkers in te zetten? Is dat verantwoord? Ik vind dat echt een lastige afweging. Er is in het verleden een flink vermogen bijeen gespaard, maar met het huidige tekort zijn we in tien jaar door het vermogen heen als de andere incidentele inkomsten wegvallen. Toch investeren we in pioniersplekken, en bezuinigen we nog niet op de predikantsformatie.”

Onze externe leden geven wel eens aan: als het mijn eigen geld was zou ik zelf meer risico nemen

Welke ondersteuning vanuit de landelijke organisaties kunnen jullie gebruiken?

“We zijn een grote gemeente met een eigen kerkelijk bureau en kunnen in veel opzichten onze eigen boontjes doppen. Maar voor ontwikkelingen waar iedereen mee te maken krijgt moet niet iedere gemeente het wiel gaan uitvinden. Ik lees in Kerkbeheer vaak over interessante thema’s zoals veranderingen in de privacywetgeving, veiligheid in de kerk, verzekeringen... Wij stellen zeker prijs op door de landelijke organisaties aangereikte ideeën, kennis en protocollen.”

Dan nu iets over het centrale thema van dit nummer van Kerkbeheer: vermogensbeheer. Hoe hebben jullie je beleid ingericht?

“Er is een beleggingscommissie met vier leden: twee mensen uit het college, de penningmeester en ik, en twee gemeentelieden die zijn benoemd op basis van hun specifieke ervaring en deskundigheid. Deze twee adviseurs zijn al tien jaar lid van de commissie en daarbij de stabiele factor. Gelukkig maar, want kerkrentmeesters komen en gaan. In het verleden is er door het College een beleggingsstatuut opgesteld met daarin het

doel en de randvoorwaarden van het beleggingsbeleid. De commissie adviseert het College ook over risicoprofiel in overleg met de vermogensbeheerder: de afweging tussen risico en rendementszekerheid. Binnen de randvoorwaarden uit het statuut is hier ruimte voor.

Vóór 2007 waren de kerkrentmeesters zelf verantwoordelijk voor in- en verkoop van aandelen. Dat werd uiteindelijk gezien als een te grote verantwoordelijkheid, er was behoefte aan een professionaliseringsslag. Er is gekozen het vermogensbeheer uit te besteden aan een professionele organisatie en deze vanuit de commissie aan te sturen. In het begin hadden we een matig defensief beleggingsprofiel, waarbij in een neutrale situatie ongeveer 35 % van de portefeuille in zakelijke waarden werd belegd (aandelen en zogenoemde alternatieve beleggingen). In 2011 speelde de herstructurering van de gemeente, en waren de onttrekkingen van het vermogen aanmerkelijk omvangrijker dan destijds voorzien. In combinatie met de financiële crisis en tegenvallende beleggingsresultaten is toen besloten risico af te bouwen. Het risicoprofiel werd toen defensiever. Risico kun je gemakkelijker nemen met een langere tijdshorizon en die hadden we op dat moment niet. In 2015 werd de financiële situatie stabiel, ook doordat er geld binnenkwam door verkoop van gebouwen en het rustiger werd op de financiële markten. Dus durven we weer wat meer risico te nemen.

In ieder overleg met de vermogensbeheerder voeren we discussie over de risico’s, want we zien ook dat de risicomijdende producten (obligaties, liquiditeiten) weinig opleveren, er is ieder jaar minder rendement. Op obligaties behaalden we in 2017 maar ruim 0,8 % rendement, net voldoende de om kosten van vermogensbeheer te financieren en het rendement op de liquiditeiten ligt nog lager. Je laat daarmee veel rendement liggen. Tegelijkertijd vinden

een *Cantor* kerkgeluidstelsysteem van Dialoog Church Sound

U hóórt het verschil!

Als U op elke plaats in de kerk goede verstaanbaarheid wenst, dan kiest U voor Dialoog Church Sound: goede advisering, professionele en toch eenvoudig werkende apparatuur en prima service! Een *Cantor* kerkgeluidstelsysteem wordt op basis van Uw wensen samengesteld, met als hoofddoel de meest optimale spraakverstaanbaarheid.

Al meer dan 55 jaar gespecialiseerd in kerkgeluidstechniek ... meer dan 1800 kerken met *Cantor* Kerkgeluidsapparatuur kerkversterkers, microfoons, geluidszuilen, draadloze volumeregeling, ringleidingsystemen, beeldprojectie

Dialoog Church Sound
www.cantorsound.nl

Van Poppelstraat 22
040 – 2 420 840

5622 BJ Eindhoven
info@cantorsound.nl

Hervormde Kerk Zwartsluis

Schaapsound is de leverancier voor spraak- en muziekinstallaties, liturgieprojectie en HD KerkTV

Zwolle
Ridderkerk
Roermond

www.schaapsound.nl
info@schaapsound.nl
Tel: 085-0663333

schaapsound

we het onverantwoord het risico-profiel te veel op te hogen. We kunnen in de huidige situatie niet te veel risico lopen. Onze externe leden (beleggingsprofessionals) geven wel eens aan: als het mijn eigen geld was zou ik zelf meer risico nemen maar dit is geld van de kerk, geld wat in het verleden bijeen is gespaard. Daar moeten we voorzichtig mee zijn. Maar het blijft een lastige afweging waarin alle vermogensbeheerders op dit moment gevangen zitten.

Hoe ver kijken jullie vooruit?

“Ons tekort op de begroting kan de eerste jaren nog door incidentele inkomsten worden opgevangen, nu hebben we dus nog wat lange termijn perspectief. Maar we beleggen bijvoorbeeld niet in grond, waar je een perspectief van vijftientig jaar of langer kunt hanteren. Die luxe hebben we helaas niet. Wij vinden tien jaar al lang.”

Wat kost het externe vermogensbeheer?

“Zoals ik al zei dekken de inkomsten van obligaties nauwelijks de beheerkosten. Die zijn overigens wel met een kwart teruggebracht. Dat was mogelijk omdat het vermogen wat is gestegen door verkoop van de gebouwen. Onze ervaring is overigens dat het kan helpen om te onderhandelen om de kosten naar beneden te krijgen. Trouwens: het is ook niet gratis als je alles in eigen beheer doet, aan- en verkopen van aandelen brengt ook kosten met zich mee terwijl het tarief van onze beheerder all-in is. Een externe vermogensbeheerder geeft ook meer rust bij de kerkrentmeesters. Als je een crisis over je heen krijgt kun je die ook met een vermogensbeheerder niet ontlopen, maar je bent dan wel meer op afstand geplaatst. Als je zelf belegt ga je iedere dag kijken wat het nog waard is...”

Ethiek, duurzaamheid?

Daar wordt een strak en zorgvuldig beleid op gevoerd. Dat is in het statuut en het beleggingsmandaat

Een externe vermogensbeheerder geeft ook meer rust bij de kerkrentmeesters

vastgelegd; bedrijfsobligaties en aandelen moeten voldoen aan de duurzaamheidscriteria van de vermogensbeheerder. Recent is besloten om een deel van de portefeuille onder te brengen in alternatieve beleggingen, het FMO Privium fonds, gericht op impact investments. Ook dat doet recht aan onze wens om duurzaam te beleggen.

De balans en jaarrekening van jullie gemeente staan op jullie website. Wilt u ook iets kwijt over de rendementen per beleggingsbestemming?

“De rendementen wisselen per jaar. Over 2016 en 2017 behaalden we een netto rendement van ruim 3 %, in de jaren daarvoor was dat aanzienlijk meer. Een deel van ons vermogen zit in liquide middelen en daar is het rendement echt heel beperkt. Een ander deel zit in obligaties die inmiddels ook onder de 1 procent renderen. Het gemiddeld rendement op aandelen was in 2017 ongeveer 9 %. Dat was een goed jaar. Nu is er weer een correctie op de beurs geweest, dus de cijfers voor het 1e kwartaal 2018 zullen wel minder zijn. Overigens zijn we niet alleen afhankelijk van koersontwikkelingen: gemiddeld is het dividend op aandelen ca 2 %. Er zijn dus ook wat vaste inkomsten, hoewel ook deze door de dalende rente zijn gedaald.”

Wat zou uw advies zijn aan een kerkrentmeester die een miljoen euro te beleggen heeft?

“Ik zou eerst nadenken of ik dat geld nodig heb in de komende jaren, kijken wat de horizon is in het bredere perspectief van de financiële situatie, hoe groot de kans dat je het op korte termijn nodig hebt? Beleggen gaat niet alleen over risico en rendement maar ook over looptijd van verplichtingen. Als geld langer vaststaat wordt een dip gecorrigeerd.

Mijn advies is als een kerkenraad overweegt een deel van het vermogen te beleggen dat in samenwerking met een vermogensbeheerder te doen. Die stimuleert je ook om na te denken welk profiel je kiest, maakt scenario's en analyses; als het tegenvalt, wat doe ik dan? Ben ik bereid dat risico te dragen? En als je met een vermogensbeheerder in zee gaat, praat dan regelmatig over de kosten, en vergelijk verschillende beheerders met elkaar.

Wat wilt u nog meegeven aan uw collega-kerkrentmeesters?

“Vermogensbeheer en het kerkrentmeester zijn moet je niet verabsoluteren. Wees er altijd van bewust dat je als kerkrentmeester een dienende taak hebt, dat je de gemeente mag dienen met veel andere vrijwilligers. Met als doel om het samen kerk zijn op een goede manier te faciliteren. We moeten ons als kerkrentmeesters altijd voor ogen houden dat alles draait om het dienen van de kerk, het dienen van Christus.”

Hervormde wijkgemeente
Bethlehémkerk

Het kerkinterieur op de schop (8):

Muurgeheimen

De ene nis is de andere niet.

Tekst Marco Blokhuis & Jan Dirk Wassenaar

Geen middeleeuwse kerk zonder sacramentsnis dan wel sacramentshuis. Die nis of dat huis werd gebruikt als veilige opbergplaats voor de geconsecreerde hostie. Niet alle hosties werden namelijk tijdens de mis uitgedeeld. Het gebruik om de hostie te bewaren heet 'reservatie'. Dat diende om uit te kunnen reiken aan zieken en stervenden thuis. Oorspronkelijk werd de hostie in kostbare doosjes door gelovigen en priesters thuis bewaard, maar al in de zesde eeuw gebeurde dit in de nevenruimten van de kerk en sinds het begin van de negende eeuw in de kerk zelf en dan bij voorkeur op het altaar, opgeborgen in kostbaar vaatwerk. In 1215 bepaalde het vierde Lateraanse Concilie dat de hostie achter slot en grendel bewaard moest worden om schennis en diefstal te voorkomen. Een afsluitbare nis in de muur van de kerk was een veilige plaats. Sinds de dertiende

eeuw was dit het meest gebruikelijke systeem. De plaats van de muurnis was in de regel de noordzijde van de muur. Sacramentshuizen of kasten onderscheiden zich van nissen doordat zij meer los vóór de muur zijn aangebracht. Als op de kast een torenachtige bekroning is geplaatst, wordt van een sacramentshuis gesproken.

Er zijn sacramentsnissen en delen van sacramentshuizen in soorten en maten bewaard gebleven, nissen zowel met als zonder gebeeldhouwde omlijsting, huizen zowel met als zonder sokkel.

Hoewel vele sacramentshuizen zijn verdwenen, is er uit archivalia veel duidelijk geworden over deze belangrijke onderdelen in het toen nog katholieke kerkinterieur. Het weelderig versierde stenen sacraments-

huis uit 1468/1469 in de Michaëlskerk in Zwolle, vervaardigd door de in die tijd bekende beeldhouwer Willem Backerweerd, werd bij de beeldenstorm op 15 juni 1580 kapotgeslagen. De Bovenkerk in Kampen had een koperen sacramentshuis in het midden van het koorhek, die in 1572 het veld moest ruimen. Nog steeds herinneren gesneden engelfiguren op het koorhek daaraan.

Ook in andere kerken zijn verwijzingen naar een verdwenen sacramentshuis te vinden, door schilderingen op muren of pilaren. In de Waalse kerk in Haarlem herinnert een tapijtschildering, vastgehouden door twee engelen, aan de plek ervan.

In de Oude Kerk in Amsterdam zijn op de muur achter het vroegere sacramentshuis twee engelen met wierookvaten zichtbaar. In de Nieuwe

◀ De sacramentsnis in Oldenzaal

Het sacramentshuis in Anjum ▶

*Een engel met wierookvat in Amsterdam.
De sacramentstoren moet tussen de pilaren
gestaan hebben*

Kerk zijn dat wel acht engelen. In de kerken van Vollenhove en Bathmen zijn het eveneens tapijtschilderingen die verwijzen naar de plaats van de sacramentstoren respectievelijk de sacramentsnis.

De sacramentsnis was en is niet de enige nis in middeleeuwse kerken. Een tweede categorie is de piscinanis, veelal aan de zuidoostzijde van het koor te vinden, meer dan eens als tegenhanger van de sacramentsnis aan de noordoostzijde. Volgens kerkelijk voorschrift was in iedere kerk een wasbekken aanwezig voor de handwassing door de priester vóór de mis en de reiniging van zijn vingers en van het gewijde vaatwerk na de communie.

Dit bekken bevond zich als regel in de muur rechts naast het altaar en had een afvoer naar buiten, waardoor het water op de gewijde grond van het kerkhof terecht kwam. Een uitzondering is een piscinaput in de kerk. Er zijn archeologische aanwijzingen dat de romaanse voorganger van de huidige Bovenkerk in Kampen over een piscinaput in de kerk beschikte.

Afgezien van de plaats in de muur onderscheidt de piscinanis zich van de sacramentsnis door een eenvoudiger vormgeving; vaak is het een simpele gotische spitsboog. Kenmerkend voor de piscina is de aanwezigheid van een natuurstenen waterbekken, vaak met een opstaande rand. Vanuit dit bekken verdween het water via een gootje door de muur op de gewijde grond van het kerkhof. In de

meeste kerken is het bekken echter verdwenen.

Vrijwel alle middeleeuwse kerken zullen een piscinanis gehad hebben, maar lang niet allemaal zijn ze teruggevonden. Dit heeft meestal niet te maken met een actieve verwijdering na de Reformatie zoals dat het geval was met de sacramentsnissen en -torens. De piscina was een afvoerputje en geen aanstootgevend onderdeel. Toch gebeurde dit in Zwolle wel, want de piscinanis werd dichtgezet met brokstukken van het sacramentshuis (vermoedelijk met toren). De meeste nissen zullen echter zijn verdwenen door latere verbouwingen en vernieuwing van de pleisterlaag; een gladde wand is nu eenmaal makkelijker te bewerken. Een piscinanis in Nederhorst den Berg die nog in een publicatie uit 1921 wordt genoemd, werd in 1980 niet meer aangetroffen. Die zal tijdens een opknapping weggewerkt zijn.

Met de sacramentsnis en de piscina zijn de twee belangrijkste nistypen beschreven. Maar in veel kerken zijn nog andere nissen te vinden. Het is echter moeilijk om de oorspronkelijke functie daarvan vast te stellen. In veel gevallen gaat het om ampullenissen en opbergnissen voor misgerei of om nissen voor zijaltaren of om wijwaternissen en kaarsnissen, maar het blijft raden. Zo ook bijvoorbeeld de twee kleine nissen in de zuidmuur van het koor in Loenen aan de Vecht. Te klein als piscinanis kunnen ze slechts algemeen geduid worden als opbergnissen of utiliteitsnissen.

Bijzondere nissen zijn nog de hagiocoop, de squint en de sedilia. Een hagiocoop is een laag venster. Letterlijk betekent het woord 'uitzicht op het heilige'. Het is ontleend aan de Griekse woorden voor 'heilig' en 'kijken'. Een betekenis die wel genoemd wordt: het werpen van daglicht op een altaar en het plaatsen van een eeuwig brandende godslamp als dodenlicht voor het kerkhof. De meest aannemelijke verklaring is dat het om een venster gaat met in het algemeen zicht op het kerkinterieur en in het bijzonder op een altaar. Tegelijkertijd is er de functie om licht in de kerk te brengen.

De piscina in Heemse

◀ *De hagioscoop in Marsum, die heel gericht zicht biedt op een plek in de kerk*

De sedilia in de Bovenkerk van Kampen ▶

Squints hebben een andere functie. Dit zijn nissen binnen in de kerk waarmee dienstdoende priesters visueel contact onderhielden in verband met een juiste afstemming van de bezigheden tijdens de mis.

De sedilia of sessiestoelen zijn de drie zetels voor de dienstdoende geestelijkheid, de celebrant (de priester) en zijn beide assistenten (de diaken en de subdiaken), bij het opdragen van de mis. In Oldenzaal bevindt zich een brede rechthoekige nis met gotische spitsboogprofileringen. De opvallende stenen onderrand is bedoeld als zitbank. Veel fraaier uitgewerkte sedilia (met een baldakijn en open achterzijde) en daardoor minder herkenbaar als nis, bevinden zich in de Bovenkerk in Kampen.

De Grote Kerk te Epe is een goed

voorbeeld van hoe met nissen is omgegaan in de loop van de vorige eeuw. Tot 1962 waren nissen daar een muurgeheim. Tijdens de restauratie van de kerk in dat jaar zijn enkele piscinanissen tevoorschijn gekomen in het koor en op twee plaatsen in het schip waar vroeger altaren hebben gestaan. Tijdens de restauratie kwamen ook sporen van een dichtgemetseld venster aan het licht in de noordzijde van het koor. Aan reconstructie werd toen echter niet gedacht. Bij een volgende restauratie in 2012 was het venster weer aan de orde en werd het als blinde nis behandeld. In 2017 is door particulier initiatief het raam geopend en voorzien van glas.

Lange tijd is er geen aandacht besteed aan de zichtbare en onzichtbare geheimen die zijn verborgen

in kerkmuren. Het is dr. Regnerus Steensma geweest die sinds het jaar 2000 stelselmatig onderzoek naar verschillende soorten nissen heeft gedaan. Een aantal provincies is echter nog niet onderzocht. Bij restauratie in het algemeen en herstel van de bepleistering in het bijzonder is het zaak goed op te letten wat bouwsporen ons vertellen over de geschiedenis en het gebruik van het middeleeuwse kerkgebouw. Voorzichtigheid is echter ook geboden – niet elke willekeurige nis heeft vroeger een liturgische functie gehad. Sommige nissen zijn niet meer dan uitsparingen in de muur om materiaalkosten te besparen. Maar ook dat is een deel van het verhaal van het kerkgebouw.

Literatuur: Regnerus Steensma, 'Sacramentsnissen in Groninger kerken', in: Groninger kerken 20 (2003), p. 111-123 [eerder verschenen in: Jaarboek voor liturgie-onderzoek 18 (2002), p. 77-99]; 'Ontdekking van een Christuskop in Tinallinge. Nieuwe gegevens over Groninger sacramentsnissen', in: Groninger kerken 21 (2004), p. 85-88; 'Het geheim van de lege nis. Sporen van de katholieke eredienst in Friese kerken', in: Keppelstok 68 (2004), p. 4-45; 'Nissen in Friese kerken. Reacties en aanvullingen', in: Keppelstok 69 (2004), p. 18-21; 'Nissen en schilderijen als sporen van de katholieke eredienst in de middeleeuwse kerken van Noord-Holland', in: Bulletin van de Stichting Oude Hollandse Kerken 59 (2004), p. 3-29; 'Piscina's in Groninger kerken', in: Groninger kerken 22 (2005), p. 65-74; Het gebruik van de middeleeuwse kerken in Overijssel voor de katholieke eredienst (Delden 2005); Justin E.A. Kroesen, 'Squints in Nederland. Definitie, typering en inventarisatie', in: Jaarboek voor liturgie-onderzoek 22 (2006), p. 195-216; drs. ing. Jan van Zelle, 'Openingsceremonie hagioscoop in Grote Kerk van Epe', in: Kerkbeheer april 2017, p. 116v.

Aanvulling:

Het kerkinterieur op de schop (6) Zilveren avondmaalsbekers

Als reactie op een vraag, van een kerkrentmeester van de Hervormde gemeente Haaften, over de 'raadsels' die aan het slot van de bijdrage over zilveren avondmaalsbekers (Kerkbeheer, jan. 2018) naar voren kwamen, de volgende aanvulling van drs. Marco Blokhuis:

"De informatie over de avondmaalsbekers is ontleend aan de inventarisrapporten van beide kerken die in 1983 zijn opgesteld door de Stichting Kerkelijk Kunstbezit Nederland. Deze rapporten bevinden zich samen met vele andere in het archief van Museum Catharijneconvent. Dit zijn wetenschappelijk verantwoorde rapporten die talrijke wetenswaardigheden bevatten over het erfgoed dat zich in oude en nieuwe kerken bevindt. De bekers van Haaften zijn aanvankelijk gedateerd 1ste kwart 17de eeuw en later ca. 1620-1630, zoals genoemd in het artikel. Dit is een niet al te nauwkeurige datering die dus ook iets dichterbij de eeuwwisseling van 1600 kan liggen maar ook wat verder af. Dit is een deel van het genoemde raadsel: we weten niet hoe oud de bekers precies zijn. De datering staat best ver af van officiële reformatiedata.

Een ander deel van het raadsel is de tekst zelf: waar komt het zilver vandaan? Wat voor zilverwerk kan de kerk op dat moment hebben? Er staat duidelijk op de bekers dat het zilver toebehoort aan de kerk. Als het door particulieren voor dat doel geschonken was, zou dat waarschijnlijk wel vermeld zijn. Men liet in die tijd graag merken als iets werd geschonken aan de kerk.

Het is inmiddels een bekend gegeven dat de toenmalige stads- en dorpsbestuurders in de rumoerige tijd rond Beeldenstorm en Reformatie, het katholieke vaatwerk vaak in beslag hebben genomen en bewaard in afwachting van hoe het tij zich zou ontwikkelen. H. Noordzij, Handboek van de Reformatie, p. 125 e.v. beschrijft hoe in Gelderland in het algemeen sprake is van een geleidelijk verloopend reformatieproces. Dit in combinatie met het resultaat van onderzoek van de laatste jaren dat er veel meer sprake is van continuïteit dan vroeger werd gedacht, doet mij vermoeden dat dat ook in Haaften en Herwijnen het geval is en dat daar ook katholiek zilverwerk bewaard is dat vanouds toebehoorde aan de kerk. Een aspect van de continuïteit zit hem in het feit dat al vroeg zilver wordt gebruikt voor avondmaalsbekers terwijl de reformatoren juist eenvoud voorstaan. Ik stel me daarbij voor dat men plaatselijk, vanuit de katholieke traditie, edelmetaal toch passender vond voor de gedachtenis van het avondmaal.

In het artikel worden ook een paar andere voorbeelden genoemd van het doorwerken van katholieke gebruiken.

Toen duidelijk was dat de Reformatie doorzette, is het kerkzilver mogelijk weer beschikbaar gesteld voor de vervaardiging van de avondmaalsbekers. Omdat er (nog?) geen harde bewijzen voor zijn, heb ik het geformuleerd als "laat zich misschien wel raden". Dat wil geenszins zeggen dat elke zilveren beker gemaakt is van oud katholiek kerkzilver, maar de teksten op de avondmaalsbekers van Haaften en Herwijnen kunnen in die richting wijzen."

*Avondmaalsbeker Warffum.
Foto: Groninger Museum;
fotograaf: John Stoel*

■ Het belang van een Kerkenvisie

In een situatie van afnemend kerkbezoek wordt het in Nederland steeds moeilijker om waardevolle kerkgebouwen voor de toekomst te kunnen behouden. Volgens onderzoek komt 80 % van de Nederlanders niet of bijna niet meer in een kerk. Daarom zullen de komende 10 jaren naar schatting tussen de 1.500 en 4.500 kerkgebouwen de deuren sluiten voor de eredienst. Regionaal zijn er natuurlijk wel verschillen maar landelijk gezien komt het hierop wel neer. Gelukkig is het in veel gevallen nog mogelijk om kerkgebouwen te herbestemmen, zodat het gebouw in een andere functie nog in stand kan blijven.

Een goed instrument om alle mogelijkheden en onmogelijkheden in kaart te brengen is het opstellen van een kerkenvisie. Hiervoor is het essentieel dat op lokaal niveau wordt samengewerkt door de eigenaren van kerkgebouwen, de burgerlijke gemeente, omwonenden en erfgoed-specialisten in geval het ook om monumentale kerken gaat. Een kerkenvisie bevat de uitkomsten van een uitgebreid onderzoek naar kerkgebouwen in een bepaalde gemeente of regio. Er zal er een inventarisatie moeten worden gemaakt waarbij diverse criteria in kaart worden gebracht. Denk hierbij aan cultuurhistorische waarde, gebruikspotentieel en bouwkundige staat. Een kerkenvisie bevat ook een stappenplan ten behoeve van het herbestemmingsproces.

Hierbij kunnen diverse categorieën worden benoemd zoals:

- kerken die hun oorspronkelijke kerkelijke functie moeten behouden
- kerken die worden vrijgegeven voor herontwikkeling
- kerken waarvoor nog geen oplossing is (voorlopig op de wachtlijst)

- kerken die voor sloop in aanmerking komen

Voorbeelden van gemeenten die inmiddels een kerkenvisie hebben opgesteld zijn onder andere Utrecht, Deventer en Sluis. In de meeste gevallen ligt het voor de hand dat de burgerlijke gemeente het initiatief neemt voor het opstellen van een kerkenvisie. Andere partijen hoeven echter niet te wachten tot de burgerlijke gemeente in actie komt. Er ligt hiervoor een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Het opstellen van een kerkenvisie veronderstelt het gezamenlijk maken van keuzes. Hierbij zullen er partijen zijn die hun voorkeur niet altijd gehonoreerd zullen zien. Acceptatie van een gemaakte keuze kost vaak de nodige tijd. Belangrijk is daarom dat een kerkenvisie ook duidelijk aangeeft wat de motivatie is van een gemaakte keuze en de consequenties die er aan zijn verbonden.

Wanneer uiteindelijk een gezamenlijke kerkenvisie is vastgesteld levert dit de volgende pluspunten op:

- De kerken die uiteindelijk in functie worden behouden

worden gedragen door betrokken partijen.

- De kerken die worden herontwikkeld voor verkoop blijven als gebouw voor de omgeving bewaard.
- Er komen nieuwe functies in dorp of wijk waardoor er nieuwe economische en sociale impulsen kunnen ontstaan.
- Culturele waarden worden zo veel als mogelijk veilig gesteld.
- Initiatiefnemers en ontwikkelende partijen zijn vooraf op de hoogte als ze zich gaan bezighouden met de herontwikkeling van een kerkgebouw.
- Geld dat bij herbestemming of sloop beschikbaar komt kan worden ingezet ten gunste van het behoud van andere kerkgebouwen.

In 2015 is een onderzoek gepubliceerd door Welmoed Wijmans in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed onder de titel "Kijk op kerken – een onderzoek naar kerkenvisies". Dit onderzoek bevat veel nuttige informatie voor kerken of gemeenten die een kerkenvisie willen opstellen.

Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

■ Protestantse gemeente te Arkel bouwt multifunctioneel gebouw: 'Huis voor Iedereen'

Het college van kerkrentmeesters van de Protestantse gemeente te Arkel, nabij Gorinchem, heeft een multifunctioneel gebouw gebouwd. "Het gebouw moet passen in de omgeving", eiste de gemeente Giessenlanden waartoe Arkel behoort. Architect Mirte Hartman van Hartman-ontwerp ontwierp het gebouw waarbij duurzaamheid, gebruik van natuurlijke materialen en hergebruik centraal stonden. De redactie van Kerkbeheer wil kennis van kerkrentmeesters delen en ontsluiten voor andere kerkrentmeesters en stelde enkele vragen. Het college van kerkrentmeesters van de Protestantse gemeente te Arkel beantwoorde de vragen.

Wat was de aanleiding voor de bouw van dit Huis voor Iedereen?

Het gebouwtje bij de kerk was een houten unit die sterk verouderd was. De laatste jaren was dit onderkomen alleen nog in gebruik voor crêche en kindernevendienst. Andere activiteiten vonden plaats in het Rehobothgebouw, de voormalige Gereformeerde Kerk, die ook in het bezit van de Protestantse Gemeente te Arkel is. Deze voormalige kerk is al enkele jaren niet meer in gebruik als kerk en werd daarom in 2016 verkocht. De verkoop was het startsein om de lang gekoesterde wens voor een eigentijds, multifunctioneel bijgebouw in vervulling te laten gaan. De opbrengst van de verkoop vormde de financiële start voor de nieuwbouw van het Huis van Iedereen."

Werden er nog andere financiële bronnen aangeboord?

"Jazeker. Een crowdfundingactie werd gestart waarbij zowel gemeenteleden als andere betrokkenen donaties konden doen via een

speciaal hiervoor ingerichte website. Er is een wervende flyer 'Bouw met ons mee aan het Huis voor Iedereen' huis aan huis verspreid in Arkel. Ook werd een obligatielening uitgegeven en zijn sponsors gezocht. Tenslotte zijn er, met succes, fondsen benaderd. Deze fondsen hebben een aanzienlijk deel aan de financiering bijgedragen."

Wanneer is het Huis voor jullie als kerkrentmeesters een succes?

"Het Huis is een succes als het een plaats wordt voor verbinding en verdieping voor mensen in en rondom de Protestantse Gemeente te Arkel. Het gebouw moet ruimte bieden voor kerkelijke, maatschappelijke en culturele activiteiten. De Koepelkerk, het kerkgebouw van de gemeente, wil meer bieden dan alleen kerkdiensten op zondag. Het Huis voor Iedereen moet dit gestalte geven. De kerk is samen met het Huis een officiële trouwlocatie en er worden uitvoeringen en kunstexposities georganiseerd. Door gastvrij te zijn zetten we met dit Huis de deuren naar de samenleving verder open. Omdat het grenst aan de algemene begraafplaats van Arkel kan het ook dienstdoen als aula bij een uitvaart. Kortom, als een duurzaam en multifunctioneel gebouw is het voor veel doeleinden geschikt."

Wat viel er mee bij het project of wat viel er tegen?

"Wat goed ging was de samenwerking door de gemeenteleden. Hierdoor werd zowel de voorbereiding als de begeleiding van het bouwproces volledig in eigen beheer gedaan. Het contact met de aannemer verliep ook uitstekend. Het gebouw is binnen de gestelde tijd en binnen het budget opgeleverd. Dat laatste was ook te danken aan de inzet van de vele vrijwilligers tijdens de afbouw-fase. Wat enigszins tegenviel was de duur van het traject van het aanvragen van de vergunning en het regelen van de erfpacht. Maar, nadat de goedkeuring werd verstrekt kwam het allemaal prima in orde."

Hebben jullie - na deze ervaring - tips voor andere colleges van kerkrentmeesters?

"Een goede voorbereiding met een goed doordacht programma van eisen is essentieel, evenals het opstellen van een haalbare begroting. Daarnaast: benader fondsen en sponsors ruim van tevoren zodat er in bepaalde mate rekening gehouden kan worden met hun uitgangspunten. Tenslotte, als je enthousiasme weet over te dragen aan anderen kun je op financiële steun en vrijwilligersinzet rekenen: een belangrijke bijdrage aan het welslagen van een project!"

1+1=3

Al vele jaren zijn wij actief als dienstverleners voor kerken en aanverwante organisaties. Onze (non-profit) stichtingen werken nauw met elkaar samen, we bundelen onze kennis. Zo helpen en adviseren wij u graag bij financiële vraagstukken en alles op het gebied van onroerend goed. Samen bieden wij u meerwaarde: 1+1=3.

KKG en KKA, een hele zorg minder...

Rentmeesters en makelaars

Uw partner in kerkelijk onroerend goed

- Beheer, aan- en verkoop van agrarisch en stedelijk vastgoed
- Advisering bij en uitgifte van (erf)pacht en ruilverkaveling
- Taxaties en verkoop van kerkelijke gebouwen
- Advisering en begeleiding rondom het afstoten van kerkelijke gebouwen
- Begeleiding bij onteigeningszaken en herbestemming van kerkelijke gebouwen

kantoor der kerkelijke goederen

De administratieve dienstverlener voor kerken en instellingen

- Financiële administratie
- Salaris- en/of traktementsberekeningen
- Begraafplaatsenadministratie
- Samenstellen en/of beoordelen van jaarrekeningen
- Leden- en bijdrage administratie
- Online boekhouden (Twinfield)
- Deskundig advies over verzekeringen
- Ondersteuning bij ziekte of vacatures op het kerkelijk bureau

kantoor der kerkelijke administraties

De protestantse pastorie in Noord-Nederland in woord en beeld

Tekst Jan Dirk Wassenaar

Het is niet gebruikelijk dat iemand die aan een boek meegewerkt heeft, daar een recensie over publiceert. Op die regel maak ik deze keer een uitzondering. De belangrijkste reden is niet dat ik slechts een kleine bijdrage aan 'De protestantse pastorie in Noord-Nederland', waarvoor ik hier aandacht vraag, geleverd heb. Van meer gewicht is de overweging dat de uitgave naar mijn mening zo bijzonder is dat die hoe dan ook niet onopgemerkt mag blijven. Het boek geeft een prachtig overzicht van vijf eeuwen leven en werken in en vanuit de ambtswoningen van dominees in het noorden van ons land.

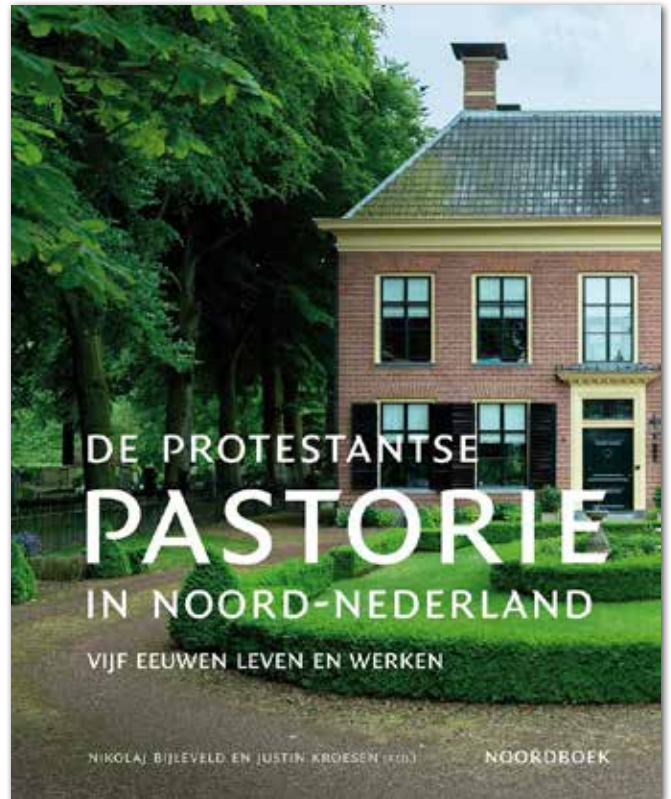
In het boek zijn twaalf artikelen, verreweg de meeste van de hand van wetenschappers, opgenomen. De redacteurs Nikolaj Bijleveld en Justin Kroesen beginnen onder het motto 'Vijfhonderd jaar protestantse pastorie in Noord-Nederland' met een 'karakterschets van een verdwijnend instituut'. Inderdaad, want de klassieke domineeswoning met zijn herkenbare materiële en immateriële aspecten gaat teloor. Bij het stuk van de auteurs zijn 'advertenties op internet van te koop staande pastorieën, geraadpleegd januari 2017' opgenomen: niet langer, misschien al sinds jaar en dag, als ambtswoning in gebruik...

David J. Bos schrijft over de geschiedenis van het begrip 'pastorie'. Mijn oud-catechisant Albert Reinstra geeft bouwhistorische ontwikkelingen door – 'van weem naar rijtjeswoning' – in Groningen en Friesland.

Arjen Dijkstra vraagt onder de titel 'Boeken in de vroegmoderne pastorie' aandacht voor de geleerde cultuur tussen 1600 en 1800. Mirjam de Baar richt de blik op het werkteerrein van de predikantsvrouw van ca. 1570-1970. Froukje Pitstra levert een portret van Anne Zernike in haar Friese jaren (1887-1872). Nikolaj Bijleveld gaat onder 'Centrum van volksovoeding en – verlichting' in op de pastorie als woonhuis en werkplek van de predikant van 1750 tot 1850, alsook – in een andere pennenvrucht – op de pastorietuinen van de Friese tuinarchitect Gerrit Vlaskamp (1834-1906).

Gert van Klinken werpt licht op een hervormde pastorie in een middeleeuws klooster, en wel de predikantswoning in Ter Apel. David J. Bos brengt ook nog de verbeelding van de protestantse pastorie en haar bewoners in Nederlandse kinderboeken in kaart.

Pastoriekind Mirjam Sterk geeft jeugdherinneringen uit 'een glazen huis met een één-steens muur' door. Mijn eigen artikel, 'Met domineeskinderen op kerkenpad', gaat over wat bekende Nederlanders zoals Freek de Jonge en Geert Mak uit hun jonge jaren bijgebleven is van het leven in en om de pastorie, toegespitst op wat ze meemaakten wanneer ze hun vader op zijn 'dienstreizen' vergezelden. Schreef ik dat de meeste artikelen van de hand van wetenschappers zijn, ze hebben allemaal kans gezien heel

toegankelijk te schrijven. Daarmee is 'De protestantse pastorie in Noord-Nederland' niet alleen een boek van hoog niveau, maar ook een publieksuitgave geworden. Daar komt nog iets bij. Er zijn niet alleen twaalf artikelen, maar ook nog zes interviews (met pastoriebewoners) opgenomen. Allerlei ervaringen passeren de revue. Ze geven het boek over de protestantse pastorie in woord en beeld een levendige, persoonlijke kleur.

Elke dominee kent de ervaring dat een gemeentelid hem of haar een keer heeft gezegd dat hij of zij iets in een preek gemist heeft. Op mijn beurt miste ik iets in het pastorieboek. Ik had aandacht verwacht voor het uit 1759 daterende 'predikantshuisje' bij de kerk van Duurswoude en voor het pand Aldewei 3 in Workum, dat ik van 1996 tot 2004 met mijn vrouw en kinderen bewoond heb. Het is aan enkele details herkenbaar als pastorie: een gebrandschilderd raam met de Zaaier in de voorgevel, een gebrandschilderd raam met de symbolen van geloof, hoop en liefde in het trappenhuis en een pelikaan in de muur van het balkon. De pelikaan is een christelijk symbool. De middeleeuwen geloofden dat deze vogel zich in de borst pikt om zijn jongen te voeden. Daarmee was de pelikaan een symbool voor Christus, die de mensheid met zijn bloed geestelijk voedsel geeft.

Nikolaj Bijleveld en Justin Kroesen (red.), De protestantse pastorie in Noord-Nederland. Vijf eeuwen leven en werken; Uitgeverij Noordboek 2018; gebonden, rijk geïllustreerde uitgave, 247 p.; ISBN 9789056154349; prijs: € 27,50.

Algemene ledenvergadering

Zaterdag 14 april hoopt de VKB haar jaarvergadering te houden in De Aker in Putten. Voor 14 maart ontvangen alle leden van de vereniging per post de officiële convocatie met de vergaderstukken.

Leden

Met leden worden in dit geval bedoeld de aangesloten gemeenten. Zij worden binnen de VKB vertegenwoordigd door hun colleges van kerkrentmeesters. Dus de convocatie wordt verzonden naar het postadres voor het college van kerkrentmeesters dat bij ons bureau bekend is. Ook krijgen uiteraard de bijzondere leden (o.a. ereleden) een aparte uitnodiging.

Instructies

Bij die convocatie zit ook een instructie op welke wijze men zich per gemeente kan opgeven voor deelname aan de algemene ledenvergadering. Ook een instructie ten aanzien van het indienen van een zogenaamde geloofsbrief is ingesloten. Deze is nodig om aan mogelijke stemmingen deel te kunnen nemen.

Programma

Het programma voor de algemene ledenvergadering ziet er als volgt uit (kan mogelijk nog enigszins wijzigen):

9.30 uur	Aankomst en registratie
10.00 uur	Opening door de voorzitter mr. Peter de Lange
10.10 uur	Jaartoespraak door de voorzitter mr. Peter de Lange
10.25 uur	Huishoudelijke vergadering, waaronder vaststellen verslag ALV 2017, jaarrekening 2017, jaarverslag hoofdbestuur, contributies 2018 en (her)benoeming hoofdbestuursleden
11.05 uur	Eerste resultaten actie Kerkbalans 2018 namens RPG
11.15 uur	Koffiepauze
11.30 uur	Uitspreken VKB lezing 2018 door dr. René de Reuver, scriba van de Generale Synode: 'De kerkrentmeester en Kerk 2025'
12.05 uur	Korte reactie door drs. Jos Aarnoudse, directeur bij de VKB.
12.15 uur	Discussie met de zaal
12.35 uur	Muzikaal moment
12.50 uur	Afsluiting van de ochtendbijeenkomst
13.00-14.00 uur	Gezamenlijke lunch

Jaarvergadering afdeling Noord Brabant en Limburg

De afdeling Noord Brabant en Limburg houdt de jaarvergadering op D.V. woensdag 11 april.

Naast de huishoudelijke zaken zal Jos Aarnoudse spreken over het onderwerp:
Privacy-wetgeving een digitale revolutie voor ons kerk zijn?

Locatie:

"De Burg"
Oude Kerkstraat 19a,
4261 BL Wijk en Aalburg (naast kerk Herv. Gem. Aalburg)

Aanvang 20.00 uur - vanaf 19.30 uur staat de koffie voor u klaar.

Afscheid van Jacques la Croix in het LOB

Op de laatst gehouden algemene ledenvergadering heeft Jacques la Croix afscheid genomen als bestuurslid van de LOB (Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen). Tijdens de vergadering op dinsdag 14 november j.l. in Driebergen was het afscheid een speciaal agendapunt. Jacques maakte als vertegenwoordiger namens de VKB 12 jaar deel uit van het LOB bestuur.

Zijn grote kennis en ruime ervaring op het gebied van begraafplaatsen maakte Jacques een gerespecteerd bestuurder. Voorzitter Keizer van de LOB noemde hem iemand die over alle deelgebieden kon meepraten en ook een duidelijke mening had. Voor hij toetrad tot het bestuur had hij als voorzitter van het College van Kerkrentmeesters in Rotterdam-Kralingen al een ruime ervaring op het gebied van begraven. Deze Hervormde Gemeente beheert de begraafplaats Kralingen met ca. 300 teraarde bestellingen per jaar.

Die kennis kwam hem bij zijn bestuursfunctie in de LOB goed van pas. Namens alle leden bedankte voorzitter Henry Keizer Jacques voor alles wat hij voor de LOB heeft betekend en gedaan heeft in al die jaren. De heer La Croix was onder andere de initiatiefnemer voor het (eerste) imageonderzoek van de LOB een aantal jaren geleden. Ook heeft hij meegewerkt aan het boek Begraven en Begraafplaatsen. Het LOB gaat een vakbekwaam en alomtewaardig bestuurder missen.

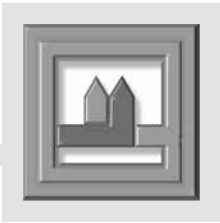
Binnen de VKB was Jacques, naast lid van het algemeen bestuur, ook vele jaren voorzitter van de commissie

beheer kerkelijke begraafplaatsen. Jacques had ook een zeer belangrijke bijdrage in de totstandkoming van ons Vademecum Kerkelijke Begraafplaatsen, zowel bij de eerste als de tweede druk. Het vademecum is een must voor beheerders van (kerkelijke) begraafplaatsen. Door de VNG wordt het als richtlijn geadviseerd voor burgerlijke gemeenten. Hr. la Croix maakt nog steeds deel uit van de commissie beheer kerkelijke begraafplaatsen van VKB, waarbij zijn kennis en kunde nog steeds gedeeld kan worden met onze leden.

In de LOB wordt Jacques la Croix, op voordracht van de VKB, opgevolgd door Kees van Tilborg. Kees is met algemene stemming in de Algemene Ledenvergadering van de LOB benoemd tot bestuurslid, waarmee de brugfunctie tussen LOB en het hoofdbestuur van de VKB gecontinueerd is. Kees is zeer vertrouwd met begraafplaatsen als voorzitter van het college van kerkrentmeesters in Giessen en heeft daar onder andere de renovatie en uitbreiding van de begraafplaats begeleid.

Anja Vink van de LOB overhandigt de bloemen

Onderscheidingen van de VKB

GOUD MET BRILJANT

toegekend aan:

Jacob Allardus Draaisma, Dronten,
bijna 42 jaar kerkrentmeester en
vrijwilliger collectebonnen

Adriaan Pieter Geschiere, Dronten,
37 jaar kerkrentmeester, administra-
teur en medewerker kerkelijk bureau

Dubbele de Vries, Koog-Zaandijk,
50 jaar organist

Hendrik Johannes Vahrmeijer, Naald-
wijk, 50 jaar organist

Johan Cornelis Okkema, Rotterdam,
40 jaar ouderling-kerkrentmeester

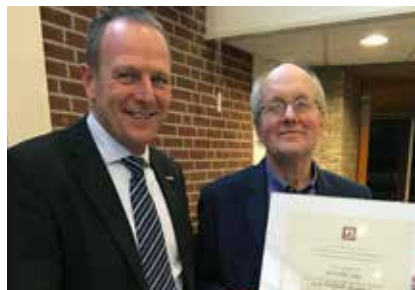
Peter Reinard Witteveen, Vaassen,
50 jaar cantor-organist

J.A. Draaisma, Dronten

P.R. Witteveen, Vaassen

A.P. Geschiere, Dronten

G. Akster, 't Harde

GOUD

toegekend aan:

Gerrit Akster, 't Harde,
bijna 39 jaar koster

Nicolaas Jan de Boer, Het Gooi,
29 jaar kerkrentmeester

Jan Heijstek, Houten,
31 jaar organist

Aukje Marinus,
Rinsumageest, bijna 35 jaar koster

Hendrik Jan Groot Wassink,
Zelhem, ruim 40 jaar diverse functies

D. de Vries, Koog-Zaandijk

N.J. de Boer, Het Gooi

ZILVER

toegekend aan:

Witze Edzerd de Boer, Zuidhorn,
20 jaar secretaris van het col-
lege van kerkrentmeesters

J.C. Okkema, Rotterdam

H.J. Groot Wassink, Zelhem

BRONS

toegekend aan:

Leendert Arie Hokke,
Oud-Beijerland, 12 jaar
kerkrentmeester

EREPENNING VKB

toegekend aan:

Gijsbertus Pieter Boer, Alphen
aan den Rijn – Oudshoorn /
Ridderveld, 45 jaar koster

L.A. Hokke, Oud-Beijerland

PKN Onderscheidingen

GOUD

toegekend aan:

Kunigunda de Boer-van Nigtevegt,
Het Gooi, 34 jaar diverse functies

Jan van der Kruk, Ter Heijde aan
Zee, 40 jaar technicus kerkradio

K. de Boer-van Nigtevegt, Het Gooi

C. M. de Feijter, Gran Canaria

ZILVER

toegekend aan:

Clara Maatje de Feijter, Gran
Canaria, 26 jaar diverse functies

Antonie Schipper,
Oud-Beijerland, 26 jaar
diverse functies

J. van der Kruk, Ter Heijde aan Zee

*A. Schipper,
Oud-Beijerland*

De orgelbank

De orgelbank van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer biedt plaatselijke kerken en gemeenten de mogelijkheid hun pijporgel te koop aan te bieden.

Momenteel zijn er in totaal 4 instrumenten in de orgelbank opgenomen. Onder andere het Van Leeuwenorgel (zie afbeelding) dat vrijkomt uit de Detakerk te Enschede. Het orgel heeft 15 sprekende stemmen verdeeld over hoofdwerk en rugpositief. De pedaalstemmen zijn een transmissie van het hoofdwerk. Alle aangeboden orgels kunt u raadplegen op onze website kerkmarkt.nl in de rubriek orgelbank.

Voor gedetailleerde informatie over de orgelbank kunt u contact opnemen met:
Centraal Bureau VKB Tel. (078) 639 36 63
E-mail n.dejong@kerkrentmeester.nl

Dr. Regnerus Steensma

Protestantse kerken, hun pracht en kracht

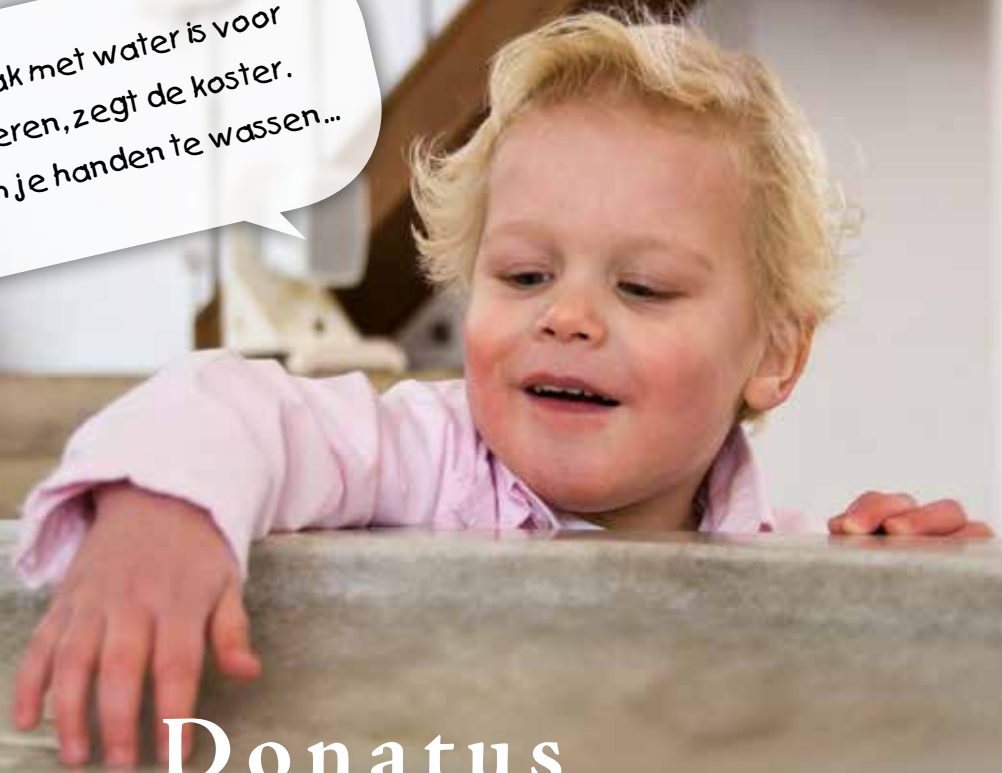
Mede tot stand gekomen door de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer in de PKN

In dit boek ontrafelt kerkenkenner dr. Regnerus Steensma de historische betekenis van protestantse kerken in Nederland. Anders dan veelal wordt gedacht, is hun inrichting vaak niet bepaald sober. In het schip vinden we in veel gevallen een preekstoel met uitbundig snijwerk, omgeven door een doophek en omringd door voorname banken en een monumentaal bankenplan voor de gewone kerkgangers. Het schip is vaak door een hek of een schotwerk van het koor afgescheiden. Het koor draagt in veel protestantse kerken door de aanwezigheid van graftombes en rouwborden het karakter van een mausoleum. Dit boek, dat met meer dan driehonderd eigen opnames is geïllustreerd, neemt u in woord en beeld mee op een wandeling door het fascinerende interieur van onze

oude protestantse kerken. Bij de verschillende onderdelen wordt niet alleen aandacht besteed aan hun historische betekenis, maar ook aan het aspect van monumentenzorg en modern kerkbeheer. Dr. Regnerus Steensma (1937-2012) was tot 2002 hoofddocent Architectuur en Iconografie van het Christendom aan de Rijksuniversiteit Groningen en directeur van het daar gevestigde Instituut voor Liturgiewetenschap. Hij publiceerde vele boeken en artikelen over kerkbouw en kerkinrichting. Daarnaast was hij kerkfotograaf.

De prijs voor het boek bedraagt € 27,50 incl BTW en verzendkosten. Bestellen kan via webshop: www.kerkrentmeester.nl

Die grote bak met water is voor
kleine kinderen, zegt de koster.
Maar niet om je handen te wassen...

Donatus

het vertrouwde verzekeringsloket van A tot Z

Voor kerken en kerkelijke gebouwen heeft Donatus een aantal specifieke verzekeringsproducten ontwikkeld. Ook voor kerkelijke werkers in loondienst en kerkelijke vrijwilligers heeft Donatus verzekeringen op maat. Bijvoorbeeld:

- † aansprakelijkheid en rechtsbijstand
- † auto/verkeersschade
- † CAR-verzekering
- † inboedel/inventaris
- † kerkgebouwen, pastorieën en woonhuizen
- † kostbaarheden
- † milieuschade
- † monumenten
- † ongevallen vrijwilligers
- † orgels
- † verenigingsgebouwen
- † ziekengeld
(loondoorbetaling bij ziekte)
- † ziektekosten/zorgverzekering

Graag informeren wij u nader. Bel ons gerust voor een informatiefolder of een afspraak. Ook kunt u via onze website vrijblijvend een offerte aanvragen.

Donatus

Dé kerken- en monumentenverzekeraar

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700

VKB VERZEKERINGEN

De VKB biedt in samenwerking met Mercer Marsh Benefits een breed assortiment aan verzekeringen. Deze verzekeringen zijn op maat gemaakt voor de VKB-leden en hebben zeer scherpe premies. Op de internetsite www.vkb-verzekeringen.nl kunt u verzekeringen afsluiten, schaden melden en informatie handig terugvinden. Voor gemeenten, betrokken medewerkers, predikanten, maar ook vrijwilligers zijn adequate verzekeringen beschikbaar. De meeste VKB-leden maken al gebruik van onderstaande verzekeringen.

- bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering
- brandverzekering
- fraude- en berovingverzekering
- wettelijke aansprakelijkheidsverzekering
- rechtsbijstandverzekering
- werkgeversaansprakelijkheid
- groepsreis/ongevallenverzekering
- ongevallenverzekering voor vrijwilligers
- persoonlijke ongevallenverzekering
- vervangingsverzekering predikanten
- verzuimverzekering
- WGA-gatverzekering

Uw contactpersoon:

Dimfie van Sundert

010 40 60 520

info.vkb@mmc.com

Uw contactpersoon:

Sai Fong Lam

010 40 60 962

info.vkb@mmc.com